

Újpesti

2008. december XV. évfolyam 4. sz.

Helytörténeti Értesítő

Mit tudtam én, hogy Pállya Celesztin kiállított itt!

Gyerekként félelmetes, titokkal terhes épületnek gondoltam. Kopott volt, áporodott szagú, egy kapuja a félhomályba, és azon át a sötétbe vezetett. Tudtam, hogy alkalomadtán itt sorozzák a felnőtt férfiakat, és most, hogy rágondolok, felrémlik, hogy hányszor tűnt el a feketeségben Cseresznyés Gyuri félelmetesnek hitt apja, s hány-szor is láttam alakját előimbolyogni.

És az imént eszembe jutott egy sötét pillanat is, amikor az ágyam szélén

ülve, a redőny résein át az éjjelt láttam, miközben utazni készültünk. Azután emlékszem a még komor-szürke piacra, ahová a kofák szekerekről és kocsiból hordták az árut, az Árpád útra, a hideg szélre, meg néhány zord-szomorú emberre, aki a hajnali részegségből dolgozni indult, és nagymamámra, aki ott várt minket a bezárt kapu előtt, békésen. Szóval egyszer csak megvirradt, és messze futott a hajnaltól a nagy éjszaka.

És odabent, valaha Pállya Celesztin elegyes képei lógtak... □

Sipos Balázs

Zenei élet Újpesten

„Az »Ujpesti Zeneművelő Egyesület« (Conservatorium) 1897. évi február hó 21-én délután 5 órakor rendezte ez évben az első kamara hangversenyt, amelyen a megjelent csekély számú hallgató közönség ritka műélvezetben részesült: I. Beethoven L. zongoranégyes, Es dur, op. 16. Előadták zongorán Olgyay Kálmán, hegedűn Seymann Emil igazgató, violán Láng Zsigmond tanár, gordonkán dr. Troján Alajos. II. Brahms J. a) Von ewinger Liebe, b) Meine Liebe ist grün, wie der Fliederbusch, c) Where the bee rucks (angol dal a 16-ik századból), d) Magyar dalok. Éneklé Lichtenstein Dóra zongorán kísérte Erkel Gyula főigazgató. III. Niels W. Gade Novelletten. Zongorahármas op. 29. Előadták zongorán Olgyay Kálmán, hegedűn Seymann Emil igazgató, gordonkán dr. Troján Alajos.” (Társadalmi Lapok, 1897. március 1.)

„Ujpest és a zeneművelés. [...] térjünk át arra, a szomorú tényre, hogy az újpesti zeneművelő egyesület kitűnő kamara hangversenyeit alig élvezzi valaki néhány rajongón kívül, hogy az újpesti zeneművelő egyesületnek, amely 80-90 növendék zenei tehetségét nagy szakavatottsággal fejleszti, alig van négy-öt alapító s alig van 140 rendes tagja. Hol maradnak a pénzügyi intézetek, az egyletek s a gazdag magánosok? Hol maradnak az állítólag minden szépre és jóra lelkesülő hölgyek? Nincsen talán szükség Újpesten annak a harmoniának, összhangnak a fejlesztésére, amely a polgárok közt az összetartást, az egyenlőséget, a testvériséget előidézi, s izmosítja? Nincsen tehát szükség Újpesten azon dallamos hangokra, melyek csillapítólag hatnak a szenvedélyekre, nemesítik az izlést, tisztítják az erkölcsöket, tettekre hevitik az akaratot s ápolják a haza és a szabadságszeretetet?” (Társadalmi Lapok, 1897. április 1.)

„Palay Matild az Operaház jeles tagja, Deák René hegedűművész és Szikla Adolf karnagy lesznek a Scala III. újpesti hangversenyének szereplői. Mindhárom szereplő elismert művész. Palay sok sikert szerzett már az Operában, most készül vidéki szernéjára, me-

lyet Újpesten kezd meg. Toscából és Fautsból, e két legnagyobb sikert okozó operából fog részleteket énekelni. Deák René Madivkó nagyreményű tanítványa kiforrott hegedűművész, Hubay 3. Csárdajelenetét, Goldmark és Burmeister dolgait játssza szólóban és Verdini sonatáját Szikla Adolffal a Zenede igazgatójával. A hangversenyt nagy érdeklődés előzi meg.” (Ujpesti Közlöny, 1919. november 8.)

„Waldbauer-Kerpely vonósnegyes december 5-iki estélyét, mely az újpesti Városháza dísztermében lesz megtartva, hatalmas érdeklődés várja. Félő, hogy a helyszínen már nem lehet majd jegyet kapni. Az érdeklődésre különösen a műsor tarthat számot, amelyen Mozart D-moll, Debussy G-moll és Schubert A-moll op 29. koncertjei szerepelnek.” (Ujpesti Közlöny, 1920. december 2.)

„Dalos versenyt rendez a budapest-környéki polgári leányiskolák 40-40 tagból álló énekkara f. hó 24-én, vasárnap d.e. az újpesti Blaha Lujza Színházban. A Dalosverseny tiszta jövedelme a polg. iskolai tanárok Segély- és Házalapjára lesz fordítva.” (Ujpesti Hírlap, 1925. május 21.)

„Ujpesti Szimfonikus Zenekar néven a közelmúltban zenei együttes alakult, azzal a céllal, hogy egyesítse Újpest és Rákospalota művelt amatőr muzikusait, a két testvérváros kulturájának emelése érdekében. Célja, hogy művészi színvonalú hangversenyeken előkelő vendég művészek és karmesterek bevonásával bemutassa a klasszikus és modern zene kiváló alkotásait. A zenekar eddigi próbáin, amelyeket Urbán Kornél tanár-karnagy vezetésével minden szerdán este 8 órától 10 óráig, a Szociális Telep dísztermében tart, máris bizonyosságot adta fejlődésképeségének.” (Független Ujság, 1935. január 19.)

„Az Iskolánkízüli Népművelési Bizottság március 27-én hétfő délután 5 órai kezdettel a városháza dísztermében hangversenyt rendez. Közreműködnek: Gyurkovits Mária operaénekesnő, Illek Berger Matild zongora-művész, Major Tamás előadóművész és a Harmónia női énekkar.” (Független Ujság, 1935. március 23.) (Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
GOLLOB BALÁZS *hangszer-
restaurátor*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
okleveles építőmérnök
KÖRÖS ANIKÓ *tanár, újságíró*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,
szerkesztő*
SIPOS BALÁZS *történész*
DR. SZERÉNYI ANTALNÉ *tanár*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténe-
tigyűjtemény-vezető*

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Laptevő: BANGA FERENC
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
NAGY ÉS TÁRSA
Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2008. december XV. évfolyam 4. sz.

Helytörténeti Értesítő

A Közművelődési Kör székháza (részlet)

1	SIPOS BALÁZS <i>A Közművelődési Kör székháza</i>
	Múltidéző
2	<i>Zenei élet Újpesten</i>
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
	Tanulmány
4	GOLLOB BALÁZS <i>Pállya Celesztin 1917-ben készült
hegedűje</i>
	Közlemények
8	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Újpest dunai átkelőhajózása</i>
<i>A megyeri rév története, 1. rész</i>
11	IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA <i>Egyháztanácsai tabló
1925-ben</i>
13	IVÁNYI JÁNOS <i>Az Újpesti Fa- és Fémipari Szakiskola
tervei a Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteményében</i>
16	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Epizódok Aschner Lipót életéből,
3. rész: Kriptongyár a Bakonyban</i>
17	LŐRINCZ RÓBERT <i>Az UMTE 1947-es díszalbuma</i>
19	KÖRÖS ANIKÓ <i>Káposztásmegyer utcaneveinek története</i>
21	DR. SZERÉNYI ANTALNÉ <i>Költészet a régi Újpesten</i>
22	DR. KRISKA GYÖRGY <i>A Farkas-erdő háromdimenziós
elővilága</i>
	Híres újpestiek
24	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Pioker Ignác</i>
	Interjú
27	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Úgy gondolta, az építészetben
ötvözni lehet a geometriát és a művészetet</i>
32	Helytörténeti hírek

Pállya Celesztin 1917-ben készült hegedűje

Pállya Celesztin hegedűkészítői munkásságáról, elkészült hegedűiről a magyar hegedűkészítés történetével foglalkozók nem írnak sokat. Még a legjelentősebb ilyen témájú kiadványban, dr. Tímár András: A magyar hegedűkészítés története című komoly és nagyon részletes művében is csak a következő, igen kevés információ található. „Az ismert nevű festőművész, Pállya Celesztin (1864. III. 9. Genova, †1948 I.15. Budapest) is készített kedvtelésből néhány hegedűt Nagymaroson. Ezek azonban – dr. Geyer József és Székely Nándor egybehangzó véleménye szerint – átlagon aluli, dilettáns munkák mind hangban, mind kivitelben”.

E rövid jellemzés Pállya Celesztin 1917-es hegedűjének ismeretében eléggé furcsán hangzik. Pállya Celesztin nem is dolgozhatott dilettáns módon. Egy olyan ember, aki a Bécsi Akadémián fafaragást tanul, később

kora leghíresebb magyar festőművészeinek tanítványa, aki mestereivel, Benczúr Gyulával és Feszty Árpáddal fest közös képeket, akitől Ferenc József császár is 20 képet rendel, az a hegedűkészítés terén is minden lehetett, de dilettáns biztosan nem. Természetesen ezt alátámasztja e hegedűjének rendkívülisége.

A legtalányosabb kérdés, hogy Pállya Celesztin kitől tanulhatta a hegedűkészítést. Ennek megállapításához számba kell venni a kor jelentős hegedűkészítő iskoláit és budapesti mestereit. A második támpont néhány, e korból származó hegedű belső alkatrészeinek összehasonlítása, ugyanis az mindig jellegzetes volt egy adott mesterre vagy iskolára.

Az 1860 és 1945 közötti időszak volt a magyar hegedűkészítés aranykora, majdnem évszámra pontosan egybeesve Pállya Celesztin születésének és halálának időpontjával. Budapesten ebben a korszakban olyan mesterek alkottak, mint Johann Baptist Schweitzer (1790–1865), munkatársa Zach Tamás (1812–1892), a magyar Stradivariként emlegetett Nemessányi Sámuel (1837–1881), Bartek Ede (1852–1883), Zach Károly (†1918), Pilát Pál (1860–1931), Cigl Jeromos (1874–1931), id. Maximilian Frirsz (1884–1952), Reményi Mihály (1867–1939), Bárány Dezső (1871–1942), Tóth János (1875–1944), Spiegel János

(1876–1956), hogy csak a legjelentősebbeket említsem.

Szinte biztos, hogy valamelyikük, vagy esetleg többen is kapcsolatban lehettek Pállya Celesztinnel, márcsak azért is, mert életrajzi leírásokból kiderül, hogy jó anyagi körülményei révén jelentős drága olasz hangszerekre tett szert. E hangszereket valahol meg kellett vásárolnia, tájékozódnia kellett, legegyszerűbben ezt a főváros hegedűkészítőinél tehetette meg. Ráadásul a századfordulón Magyarországon gyakoriak voltak a drága olasz mester-hegedűk.

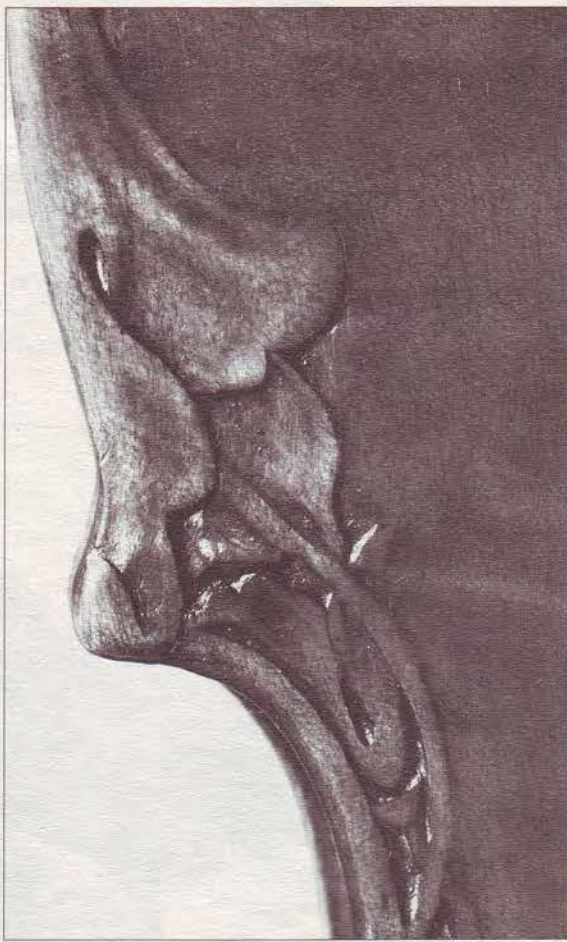
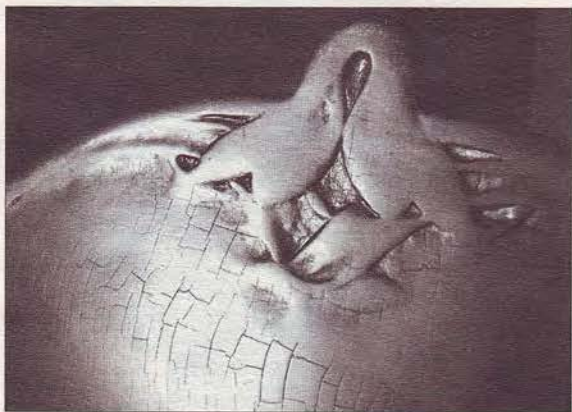
Visszakanyarodva Pállya Celesztin mesterének kereséséhez, legfőképpen a belső kidolgozás más mesterekével való összehasonlítását tartom a célravezető módszernek, de ez sem nyújt pontos eredményt. Hegedűkészítő műhelyenként nagyon jellemzőek az alsó- és felsőtőke méretei, a saroktőkék szélessége és eldolgozása, a lécek magassága, formája, a lécek tőkékbe való beeresztésének módja. Pállya Celesztin hegedűje belül is tökéletesen kidolgozott, a legnagyobb mesterek munkájával teljesen egyenértékű.

Ezeket alapul véve hangszere szinte megegyezik Nemessányi Sámuel (J. B. Schweitzer és Thomas Zach tanítványa) belső kidolgozásával, főleg ami a lécek formáját és a saroktőkékbe való beeresztését illeti. Talán ismerhette is az akkor 16 éves Pállya Celesztin, hiszen 1879-től az Országos Magyar Királyi Rajztanodában fadaragást tanul. Mint mesterre lehet még gondolni Zach Károlyra, Thomas Zach egyik fiára, aki 1888-ig Magyarországon tartózkodott. Esetleg Pilát Pálra, aki szintén Thomas Zach tanítvány,

mint Nemessányi. Reményi Mihály jöhet még szóba, aki mestere, Bartek Ede révén szintén a Thomas Zach-féle iskolához tartozott. Mindent összefoglalva, feltételezésem szerint Pállya Celesztin a Thomas Zach-féle iskola e mestereitől tanulhatott. Magyarországon ők voltak a kor leghíresebbjei és Európa-szerte is ismert és elismert hegedűkészítők.

Pállya Celesztin 1917-es keltezésű hegedűje a művész saját használatú hangszere volt. A hegedű rendkívül tehetséges művészről tanúskodik. Különlegessége, hogy a hegedűkészítői szakszerűsége felül igen kifinomult ízléssel jeleníti meg a szecesszió jellegzetes formaelemeit.

Hangszerének körvonalát a nagy olasz hegedűkészítő, Giuseppe Guarneri del Gesù hegedűitől kölcsönözte. A hát anyaga gondosan választott hullámos hegyijuhar, a tető lucfenyő. Boltozatuk nagyon hasonlóan követi a Guarneri del Gesù által készített hegedűk plasztikáját. A tető és a hát vastagsága megle-

hetősen vékony, mondhatni, túl vékony. Sem a tetőn, sem a háton nincsen berakás. Ennek helyét a mívesen faragott, szecessziós dombormű díszíti. Az „ff” hangrések a körvonalhöz képest nem követik autentikusan a Guarneri formavilágát, nagyon egyénien faragottak, vonaluk inkább az Amati iskolára jellemző.

A lakk és alapozás

A hangszer belső felületének színéből és fényéből ítélve Pállya Celesztin feltehetőleg lenolajjal alapozta a fát. A lakk minden bizonnyal lenolajból és valamilyen nemes gyantából főzött olajlakk. A lakk repedezettségéből arra lehet következtetni, hogy vagy nem volt teljesen tiszta terpentín hígítója, vagy pedig rögtön vastagon hordta fel a lakkréteget a fára.

A hegedű legszembetűnőbb része a kulcsszekrény és a rajta található áttört szecessziós csigafaragvány, amely némileg ugyan követi a hegedűkészítői hagyományokat, stílusában a hegedű testének faragványaihoz igazodik.

A láb

Mintegy fél évezrede, a hegedűkészítés kezdete óta, sokféle lábmodellt próbáltak a vonós hangszerek jobb megszólalása érdekében. Pállya Celesztin a régebbi korok nehezkesebb megszólalású, zártabb hangú lábait veszi alapul.

Külön érdekesség, hogy minden egyes húr alatt a lábba illesztett vas alátét helyezkedik el. Ebben is kísérletezett a készítő. Össze-

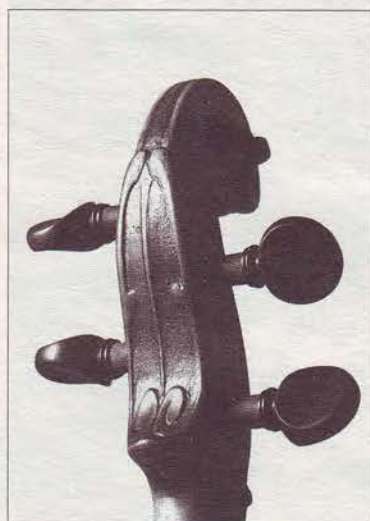
hasznlítva a ma használatos lábakkal, külső megjelenése és hangkaraktere is teljesen más.

A vonó

Annak ellenére, hogy a művész teljes egészében modern vonót készített, sok tekintetben eltér a vonókészítői hagyományoktól. A vonó szinte minden részletén kreatív változtatásokat lehet látni. Már anyagválasztásában is eltér az átlagos mestervonóktól. A pálca rész gyertyán fából készült – amiből egyébként ritkán készítenek vonót – és nem az általában használt, braziliai őserdőkben honos fernambukból. Kérdés, miért választotta a Magyarországon mindenhol megtalálható gyertyánt, holott könnyen hozzájuthatott volna fernambukhoz itthoni hegedűkészítőktől. Talán kísérletezett.

Szokatlan a pálca keresztmetszete, amely nem az általában használt kör, vagy szabályos nyolcszög, hanem a pálca fej felőli részén torzított, letört szögű háromszög keresztmetszet, amely a kápa felé közelítve átalakul nyolcszögletűvé oly módon, hogy oldalfalai magasabbak, mint a többi oldal. A pálca fején a talp részen különleges, alumíniumból készült díszítés található. Akkoriban az alumínium drága anyagnak számított, értéke vetekedett az ezüstével.

A pálca kápa feletti részét Pállya Celesztin vörös selyemszalaggal szegélyezett cápabőrrel borította be, az általában használt ezüsthuzallal, és fekete bőrhuzattal szemben. A cápa- és rájabőr a kor kedvelt anyaga volt

a díszítések terén. A cápabőrt sem használták vonókhöz, holott kimondottan praktikus, mert nem csúszik, tartós és szép is. A kápa pálcára illesztését szintén gondosan készített alumínium alkatrészrel módosította.

Egy minden tekintetben rendhagyó hangszernél, amely inkább muzeális érték, ráadásul teljesen eredeti állapotában maradt fent, úgy, ahogy a készítő annak idején elkészítette, felmerül a kérdés, érdemes-e kicserél-

ni rajta bármit is azért, hogy a mai zenekari követelményeknek megfeleljen. Semmi esetre sem. Ez a hegedű és a hozzá tartozó vonó – amely Újpest Önkormányzatának tulajdona – egyedülálló műkincs, a magyar hegedűkészítés és képzőművészet kuriózuma, amelyet eredeti állapotában megtartva kell megjavítani.

Talán érdemes lenne egy „ő” megillető helyre kiállítani, és különleges alkalmakor néha megszólaltatni. □

Újpest dunai átkelőhajózása

A megyeri rév története, 1. rész:

2008. szeptember 30-a fordulópontként jegyezhető Újpest és a Duna jobb partja közötti kapcsolat történetében: ünnepélyes keretek között átadták az M0-ás autópálya részeként épült, állandó összeköttetést biztosító Megyeri hidat. Az esti díszkivilágításban pompázó műszaki alkotás „árnyékában” azonban változatlanul szelte a folyam habjait az elődnek tekinthető történelmi átkelő főszereplője, a megyeri kishajó. E korszakváltás ürügyén tekintjük át a rév múltjának főbb eseményeit.

A történetben egészen az 1. századig „hajózunk” vissza, mikor is a rómaiak éltek a Duna túlsó partján, mai Óbuda területén, Aquincumban. Pannónia provincia itteni határvonala a folyam volt, a kelet felől érkező, rablóhadjáratokat folytató szarmata-jazig törzsek ellen természetes védelmet nyújtott. A háborúskodások ellenére a rómaiak velük kereskedelmi kapcsolatba is kerültek, így a mai Szentendrei-sziget déli csúcsánál lévő dunai átkelő nem csak hadicélokot szolgált. Birodalmuk határának védelmére katonai táborokat és őrtornyokat emeltek, utóbbiak a Duna bal partján is születtek. A Megyeri csárda helyén álló római őrtorony a rév biztonságát óvta.

A római birodalom bukása után az avarak 6. századi megjelenésével ismét fontossá válhatott a megyeri átkelő szerepe, a közelben talált avar kori leletek utalnak erre. A 9. század végétől honfoglaló magyar törzsek vették erre útjukat. Anonymus örökítette meg a magyarok korai történetét bemutató krónikájában „Árpád vezér meg összes főemberei” átjutását Megyernél a dunántúli területekre. Megtudhatjuk tőle a rév és a két part nevének eredetét: „A révet, ahol az átkelést végrehajtották, Magyar-révnek nevezték el azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondtak, ott hajózott át a Dunán.” (Idővel az elnevezés „Megyer”-ré változott.) Honfoglaló

őseink még nem fából, hanem bőrből készült csónakokat, bőrtömlőket használtak az átkeléshez, lovaikat, marháikat pedig úsztatták maguk után. Erre a Duna középső, Visegrád és Rácalmás közötti szakaszán ez az egyedüli átkelőhely látszott alkalmasnak, mivel itt, Megyertől a Római fürdő vonaláig volt folyamunk a legszélesebb, sodrása pedig kisebb, az emberek vízi eszközeiken nagyobb biztonsággal juthattak át a túlpartra. A rév 9-10. századi jelentősége az Árpád-korban csökkent, a dunai átkelések útvonala a folyó más szakaszaira helyeződött át. Valószínűsíthető azonban, hogy ha nem is rendszeresen, későbbi korokban is igénybe vették a megyeri révet a már említett kedvező természetföldrajzi adottságok miatt.

Újra csak a 19. század második felében „fedezték fel” az átkelőhely előnyeit. Az újpesti rév újjászületése a fiatal Újpest község kezdeményezésének volt köszönhető. 1863. március 31-én az előljárárság felterjesztést intézett Pest-, Pilis- és Solt vármegyéhez, melyben kérte, hogy a helyi ipar és kereskedelem fejlődésének előmozdítására állandó révet állíthasson fel. A kérelmet a terület földesura, Károlyi István gróf is támogatta. A királyi helytartónács 1866. március 7-én hozzájárult a Megyer és Kissing pusztá közötti átkelő-közlekedés megindításához. Újpest község egyelőre 10 évre kapta meg a révjogot. Egyúttal engedélyt nyert a révám saját hatáskörben való megállapítására, oly kikötéssel, hogy a királyi révek díjainál mérsékeltebb tarifát kellett alkalmazni.

Nincs adat a megyeri átkelés megindulásának pontos idejéről, így csak feltételezni lehet, hogy még 1866 tavaszán kezdődhetett meg a rendszeres forgalom. Bal parti kikötőhelye a Megyeri csárda mellett lehetett, innen indult a feltételezhetően evezős csónakokkal fenntartott járat. A folyam partja ekkor még a csárda mögötti töltés vonalán húzódott.

A rév azonban Újpest belterületétől messze volt, megközelítése nem lehetett egy-

szerű. Közelebb helyezése többször került szóba az előjáróság körében, első ízben 1870. július 7-i ülésén merült fel ennek gondolata. Ugyanis július 1-jével, a Lánchíd állami megváltásával lejárt a Lánchíd Társaság azon előjoga, mely szerint a hídtól tíz mérföldre semmilyen átkelést nem lehetett létesíteni. A rév ennek ellenére több mint fél évszázadon át megmaradt eredeti helyén.

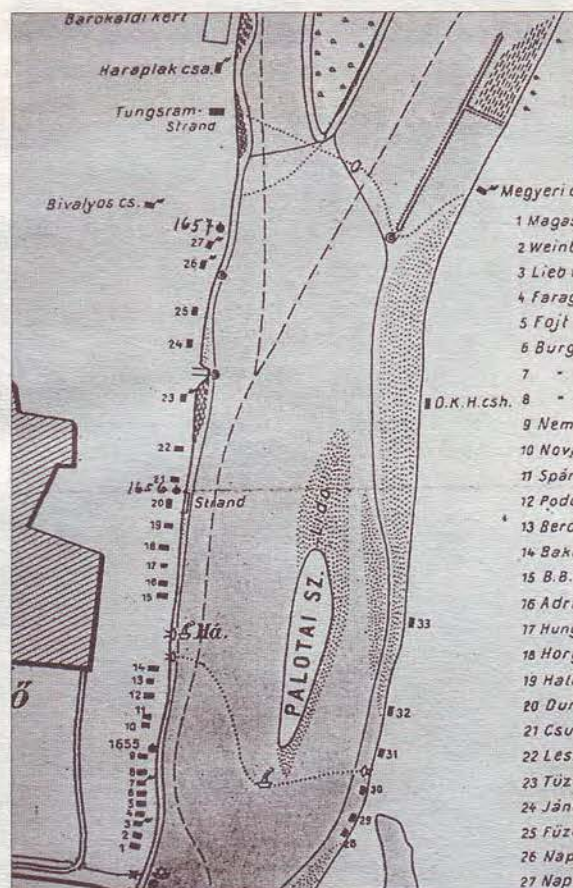
A községi vezetőség a révvám szedését és a forgalom fenntartását révbérlőkre bízta, őket pályázat útján választotta ki. Néhányukat megemlítjük: 1881. október 1-jétől három évre Ligeti Károly 731 forint hasznbérért vehette használatba az átkelőt, 1889-ben pedig Újpest képviselőtestületének szeptember 25-i határozata értelmében Csontos Imre 150 forint hasznbér fizetéséért ismételten a rév üzemeltetőjévé vált.

Az engedély először tíz évre szólt. Ám a révjog az uradalom örökös joga volt, és e jogot kapta meg Újpest a gróf hozzájárulásával. Csak a révvám szedése és a vízi munkálatok miatt volt szükséges időről-időre meghosszabbítani a koncessziót. Így történt 1898-ban is. A szeptember 15-én keletkezett újabb okirat alapján a megyeri és a Bivalyos csárdák között közlekedő rév feladatának a mai Váci és Szentendrei utak közötti kapcsolattartást tekintették. A jobb parton, Békásmegyér község határában két kikötési pont helyezkedett el. Magas vízállásnál a Bivalyos csárda közelében, a mai Piroska utcánál (Csillaghegy hajóállomásnál), kisvíz esetén pedig e kikötőtől, illetve a hozzájáró úttól északi irányban 164 méterre lehetett ki- és beszállni. (Utóbbi kikötő nyomai a Római parton felfedezhetőek. Valószínűleg ott lehetett, ahol három lejáró út és egy pad helyezkedik el a sétány mellett.) A bal parti kikötőről már ejtettünk szót.

Újpest a rév utáni vámszedés tárgyában a kereskedelemügyi minisztertől ezt követően kapta meg a hozzájárulást. A vámdíjak közül csak néhányat említünk meg: egy személy után 20 fillér, egy ló, szarvasmarha után 40 fillér, egy személyszállító kocsi vagy fogat után 1 korona 20 fillér, egy terhes szekér után 2 korona, egy üres szekér után 1 korona 20 fillér viteldíjat kellett fizetni. A díjtételek meghatározása alapján valószínűsíthető, hogy már nem csak csónak, hanem élőállat, kocsi,

illetve áruszállításra is alkalmas komp állhatott az utazók rendelkezésére.

Azonban a Megyeri és Bivalyos csárda közötti átkelő forgalma nem emelkedett mindaddig, amíg az 1920-as években Újpest belterületéhez közelebb nem helyezték. A polgármesteri kérelmet követően az alispán ezt 1925. július 2-án engedélyezte. A komp eredeti helyétől mintegy 2,5 kilométerre délre, a Zsilip utcánál, a budai oldalon a Római fürdő irányába vezető útnál (a mai Rozgonyi Piroska utcánál) jelölték ki új állomásait. 1925 nyarán Grünbaum Vilmos vállalkozó nyújtotta be ajánlatát, mely szerint 10 évre bérbe venné a városi révjogot, egy 30 lóerős motorhajóval, egy 14 méter hosszú és 5,5 m széles komppal és egy 3,5 vagon úrtartalmú dereglyével rendszeres kompközlekedést létesítene. Ezt 1926 januárjáig még két másik vállalkozó, Bogay László és Gorthy Elemér ajánlata követte. A város végül Bogayval kötött szerződést, nyolc

A Duna Szentendrei-sziget és vasúti híd közötti szakasza 1930-ban a régi és az új rév ábrázolásával (Közlekedési Múzeum Térképtára)

évre. Ő egy új, 150 személy vagy 4 kocsi szállítására alkalmas komppal, egy 45 lóerős, 18 méter hosszú, 5 méter széles és 60 fő befogadóképességű csavargőzössel és egy motorcsónakkal rendelkezett. Az új komp első útjára 1926. április 19-én hétfőn került sor. Utasai a helyszíni szemlén részt vevő bizottság tagjai: Tarnay Árpád vármegyei főjegyző, dr. Semsey Aladár polgármester, Hoffer Mihály műszaki tanácsnok és a Folyammérnöki Hivatal, a révkapitányság, illetve az Államépítészeti Hivatal képviselői voltak. A menetidő 12 percre tartott. Jobb parti kikötője a Római fürdőnél közvetlenül a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. (MFTR) kikötője mellett, attól délre helyezkedett el, így biztosított volt az Újpestet ekkor nem érintő hajójáratra való átszállás lehetősége. A bal parton lévő Zsilip utcai révállomást a Váci úttól 350 méternyi sétával lehetett elérni.

Megváltozott a Zsilip utca Duna felőli részének arculata is. A Mauthner és Pannónia börgyárak mögötti területen 1925-ben még „hatalmas dombokban állott a szemét és két szennypatak penetráns szaga fertőzte meg a jó dunai levegőt” – írta az Újpesti Napló 1926. április 26-i száma. A Pannónia gyár mögött, a Duna sor folyam felőli oldalánál, a kompjárat ide telepítésével egyidőben a Zsilip utcától észak felé Weiser Béla kispesti építési vállalkozó létesített csónakházat és sporttelepet. A csónakházban május elején Dunapalota néven vendéglő is nyílt a fürdőzők, a csónakázók és a komp utasai örömére.

Az áthelyezett, kényelmes átkelés nem csak a helybelieknek kedvezett, a dunántúli

községek és Újpest kereskedelmi kapcsolata is fellendülni látszott. A május elsejei első nyári vasárnapon a híradás szerint mintegy 2000 utas vette igénybe a kompot, főképp a Dunántúlról érkező sváb őstermelők. Ennek hatása az üzletekben is érezhető volt, 145-tel több sertés fogyott e napon, mint azelőtt.

Kezdetben még hiányzott a vízi átkelőhöz vezető kocsiközlekedésre alkalmas út, ezt csupán őszre sikerült megépíteni. A járművek fuvarozása csak ezután indulhatott meg. A téli üzemszünetet követően 1927 márciusában kezdett ismét járni a komp, félóránkénti indulásokkal. Viteldíjai a következők voltak: személyjegy 24 fillér, gyermek- és munkásjegy 8 fillér, jármű 80 fillér, teherrel 1.40 pengő, autó vagy nagyobb jármű üresen 1.20 pengő, teherautó vagy nagyobb méretű terhelte kocsi 1.60 P, rendkívül nagy súllyal bíró önjáró gépek 2.40 P, ló vagy nagyobb állat 48 fillér, disznó vagy kisebb állat 24 fillér.

1929-ben egy újabb problémával kellett szembenézni. A Megyeri csárda közelében épített új kőgátnak köszönhetően egyre nagyobb mértékűvé vált az újpesti Duna-ág eliszaposodása az újpesti part és a Palotai-sziget között. Ez a kompközlekedés elé is mind nagyobb akadályokat gördített, főképp alacsony vízállás idején. Ezért 1930-ban csak március végén, féléves kényszerszünet után indulhatott meg újra az átkelő forgalma.

Korabeli térképek és visszaemlékezés alapján ismert, hogy a Megyeri és Bivalyos csárdák között nem halt el teljesen a „rég” rév forgalma, 6-8 fős evezős csónak továbbra is közlekedett. (Folytatjuk...)

Duna-részlet a komppal és a csónakházzal

Egyháztanácsi tabló 1925-ben

1925-ben dr. Varázséji Bélát, aki 1886-tól működött Újpesten és 1905-től plébánosként szolgált, váci órkanonokká nevezték ki. A plébánosi teendőket a már 1917 óta itt tevékenykedő dr. Csík József vette át. Az újpesti római katolikus egyháztanács a kanonoki kinevezés és a plébánosi beiktatás emlékére Tizian (Gerenday Aladár) fotográfussal nagyméretű tablót készíttetett, mely a plébánián ma is látható.

A tablón a következő személyek vannak: dr. Varázséji Béla prépost-kanonok, volt plébános, dr. Csík József plébános, egyházi elnök, dr. Semsey Aladár világi elnök, Höberth Béla tiszteletbeli elnök, Weigele Sándor alelnök, Gosztonyi József

gondnok, valamint az egyháztanács tagjai: Bonyhád Lajos, Csepreghy Pál, Fehérváry Géza, Fizenetz György, Gere Lajos, Hiba Béla, Klikár Adolf, Kocsis János, Kotucs Béla, dr. Miklós Alajos, Major Gyula, dr. Prokess Antal, Piszter Vince, Pataki Ferenc, Scherer Gyula, Schneider József, Schopf Tivadar, Szabó Ferenc, Szendy István, Tanos Antal, Thezarovits Ernő, Vlasák Vendel, Wertz Ferenc, Zák Alajos, dr. Zibolen Endre.

Kik voltak ezek a köztisztviselőben álló polgárok?

Ismereteink eléggé hiányosak, de annyit biztosan tudunk, a Brassó vármegyei jegyző, Pest vármegye, majd Újpest törvényhatósági biztosa, dr. Semsey Aladár ekkor már három éve a város választott

polgármestere. Höberth Béla tiszteletbeli elnök magyar királyi pénzügyi tanácsos, az Újpesti Szegény Gyermekek Kórház Egyesület elnöke, a Türr István Első Újpesti Hadsztyán Egyesület tiszteletbeli tagja, az Újpesti Kerületi Szociális Egyesület dísztagja, aki 1903-ban az egyháztanács világi elnökeként kezdeményezte a Katolikus Kör létrehozását. Weigele Sándor tisztviseelő, városi képviselő, a városi Katonai Ügyosztály vezetője, az Újpesti Dalkör díszelnöke, a Conservatorium egyik alapítója, a Tanácsköztársaság bukása után a polgárőrség megszervezője, az újpesti első világháborús emlékmű felállításának kezdeményezője és a gyűjtés megszervezője, számos kitüntetés tulajdonosa. Bonyhád Lajos cukrászmester, a Katolikus Kör, az Ipartestület előjárósági tagja, pénztárnoka, a tanonciskolai felügyelő-bizottság tagja. Csepreghy Pál asztalosmester, tűzoltóparancsnok, az Újpesti Ipartestület elnöke, Pest vármegye tűzrendészeti főfelügyelője, a Függetlenségi Kör alelnöke. Gere Lajos tisztviseelő, az Újpesti Ipartestület titkára, az Újpesti Dalkör alelnöke, az IPOSZ [Ipartestületek Országos Szövetsége] titkára, az Újpesti Ipari Hitelszövetkezet felügyelőbizottságának elnöke. Klikár Adolf az Első Magyar Faszerszám- és Faárugyár tulajdonosa, az Ipartestület számvizsgálója. Dr. Miklós Alajos bölcsészdoktor, latin-történelem szakos tanár, a Könyves Kálmán Gimnázium első tanári karának tagja, a „Pro Ecclesia et Pontifice” kitüntetés tulajdonosa. Major Gyula szénbányászati főfelügyelő, a Pénzügyminisztérium Szénbányászati Osztályának helyettes vezetője, a Keresztény Községi Párt és az Újpest-Rákospalotai Atlétikai Klub (U.R.A.K.) elnöke (Major Ákos, az 1945 utáni népbírószági perekben ítélező bíró és Major Tamás színművész apja). Piszter Vince kőművesmester, községi előjárósági tag, majd városi képviselő, az Ipartestület vezetőségi tagja. Scherer Gyula tanár, nyugalmazott polgári iskolai igazgató, szakfelügyelő, az Újpesti Elemi Iskolák Gondnokságának elnöke. Schneider József épület- és műlakatosmester, vasszerkezeti gyártulajdonos, ipar-testületi előjáró, városi képviselő. Schopf Tivadar magyar királyi folyam- és tengerhajózási főfelügyelő, a

Conservatorium elnöke, a Magyar Hajózási Szövetség főtítkára, számtalan kitüntetés tulajdonosa, aki az első világháború alatt hajóparancsnokként szolgált. Szendy István állomásfőnök a BSZKRT szolgálatában, városi képviselő, országgyűlési pótképviselő. Vlasák Vendel a Furnér-, Asztaloskellék- és Faárugyár tulajdonosa, aki az első világháborús emlékmű felállítására 50 ezer koronát adományozott. Zák Alajos építész, építőmester. Nevéhez fűződik a Szent István téri római katolikus főplébánia-templom oldalhajókkal történő bővítése, a Szent István tér és Mátyás Lajos utca találkozásánál álló kétemeletes lakóház építése. Dr. Zibolen Endre bölcsészdoktor, görög-latin szakos tanár, előbb a Kanizsay Dorottya Leánygimnázium, majd 1924-től a Könyves Kálmán Gimnázium igazgatója.

Az egyháztanács egy évvel később, 1926-ban, dr. Varázseji Béla működésének 40. évfordulója alkalmából márványtáblát helyezett el a főplébánia-templom belső falára, „kőbe vésvé” a fent említett neveket. Ezen a táblán még két tag (póttag) neve szerepel, akiket a táblán nem láthatunk: Arczt József és Heiner József.

Dr. Varázseji Bélát 1927-ben dr. Csík József javaslatára Újpest díszpolgárává választották. 1939-ben hunyt el Vácott.

Dr. Csík József élénk közéleti tevékenységet folytatott, később címzetes apát, felsőkerületi esperes lett. Ő alapította a Földmunkások és Földművesek Országos Szövetségét, melynek főtítkára lett. Szerkesztette a Föld Népe című hetilapot, a Nép című napilapnak pedig főmunkatársa volt. 1920-ban a kapuvári kerület nemzetgyűlési képviselője lett, 1932-ben pedig felsőházi taggá nevezték ki. 1934-ben ő alapította a Nap utcai templomot. 1964-ben halt meg Újpesten. Az Újpest-kertvárosi templom kriptájában helyezték örök nyugalomra.

A táblát Horváth Zoltán plébános úr szíves hozzájárulásával közöljük, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

IVÁNYI JÁNOS

Az Újpesti Fa- és Fémipari Szakiskola tervei a Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteményében

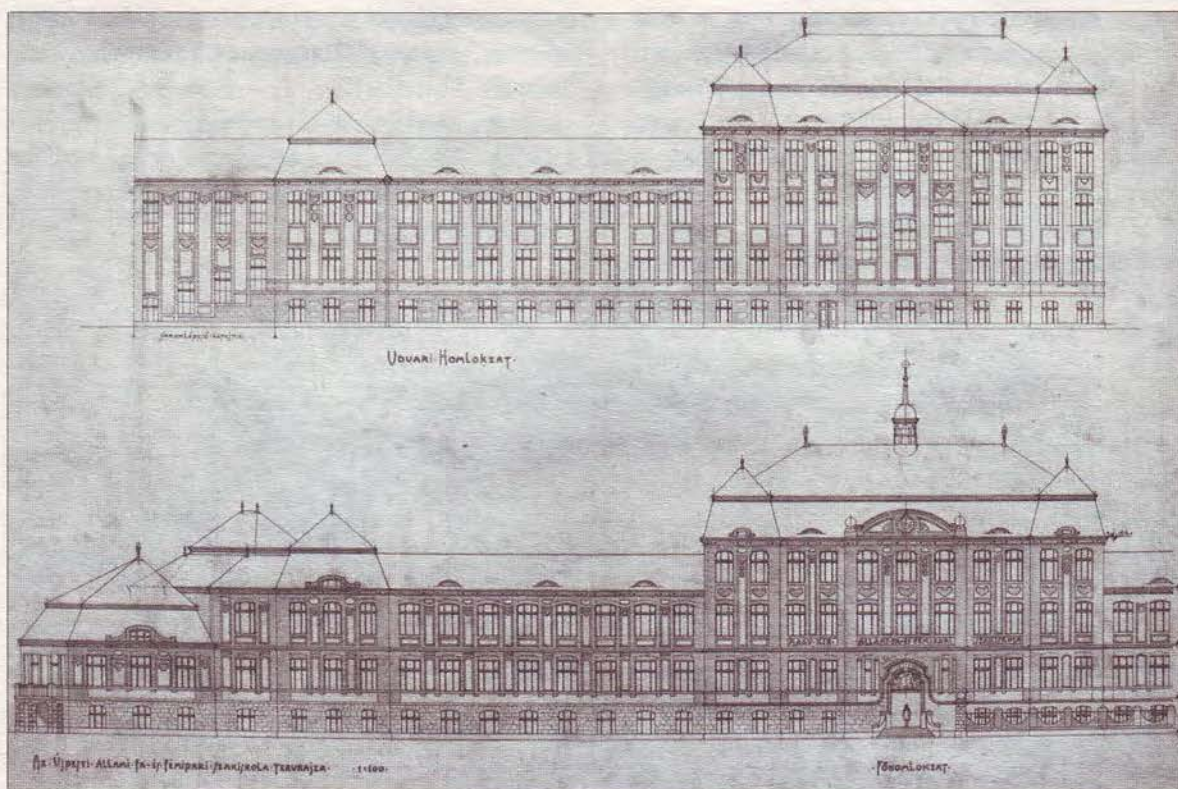

Az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2008. évi 2. számában már megjelent egy cikk a 80 éves Fa- és Fémipari Szakiskoláról, méltatva a 140 évvel ezelőtt született alkotó, Foerk Ernő építész munkásságát is. „Lapzárta” után találtunk rá arra a gazdag terv- és fotóanyagra, amelyet a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma Építészeti Gyűjteményében őriznek, és amelynek jelentős egysége az Újpesti Szakiskola tervanyaga. Ezen tervek elemzése során – kiegészítve és pontosítva a már megjelent cikkben leírtakat – több érdekes körülményt és megoldást találtunk.

Amint az egy építészeti tervezés során megszokott, a jelenlegi épületegyüttes is több-

féle variáció eredményeként alakult ki. Az már kezdetben egyértelmű volt, hogy az épület Horthy Miklós (ma: Görgey) úti főhomlokzata reprezentatív legyen. Ennek az igénynek megfelelően készült egy olyan változat is, amelyben a főhomlokzati középrizalitot a tervező az utcai telekhatáron helyezte el 3-7-3 osztatú homlokzattal, két szélén előreugró további rizalittal. A kétszintes (manzard) tető tengelyében egy óra, illetve harangtorony helyezkedett volna el. Ennek ellenében a mai változat „győzött”, amely az előbbieknél lényegesen tekintélyesebb és reprezentatívabb képet mutat.

A tervek között szerepel egy madártávlati kép (ún. egy-enyészpontos perspektivikus vázlat), amely szemléletesen mutatja be –

A szakiskola Horthy Miklós (ma: Görgey) utcai és a főépület udvari homlokzata

alapvetően tömegvázlattal jellemezve – az épületegyüttest, a három- és négyszintes főépülettel, a manzárdtetőkkel hangsúlyozott, az egyszintes átjárókkal és a kétszintes, nyeregretetős műhelyépülettel határolt közösségi, végül az öntödei és kiszolgáló műhelyekkel lezárt műhelyudvart. A távlati képet az öntödei kémény felfelé sudarasodó nyolcszögletű „felkiáltójele” zárja, utalva arra, hogy bár itt egy oktatási intézmény működik, de ez az intézmény Újpest és az egész ország iparát szolgálja.

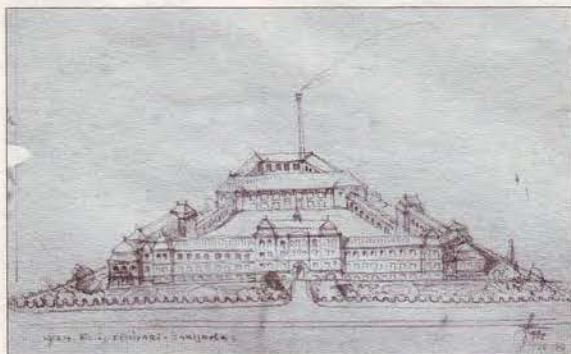
Amint azt már korábbi cikkünkben is jeleztük, a telek alakjának szabálytalansága miatt a tervezőnek nehéz feladatot kellett megoldania. A telek ötszögű. A Horthy Miklós (ma: Görgey) út és a Szent Imre utca kb. 49°-os szöget zár be egymással, egyenes vonalú 229 m-es és 195 m-es telekmérettel. A Corvin utcai telekhatár kb. 44°-os szögben törik a Horthy Miklós út felé 104 m hosszon, majd homorú szögben 49 m-en északi irányt vesz és innen 34 m hosszon zárul a Szent Imre utcai telekhatár végpontjához. Gyakorlatilag a homorú szög által meghatározott inflexiós pont jelöli ki a közösségi udvar északi vonalát és zárja le a reprezentatív épületegyüttest.

Az eredeti tervek szerint a műhelyudvar önállóan kiszolgálható, a Szent Imre utcai oldalról teherkapun át érkezik a nyersanyag – itt van a kovácműhely, a koks- és a nyersvas tároló –, majd, miután az öntőműhelyben elkészültek a gyártmányok, a Corvin utcai készáruraktárban való tárolást követően ugyancsak a teherkapun át jut ki a termék az intézetből. (A két ütemű megvalósításnak is köszönhetően ez a tervezői koncepció nem

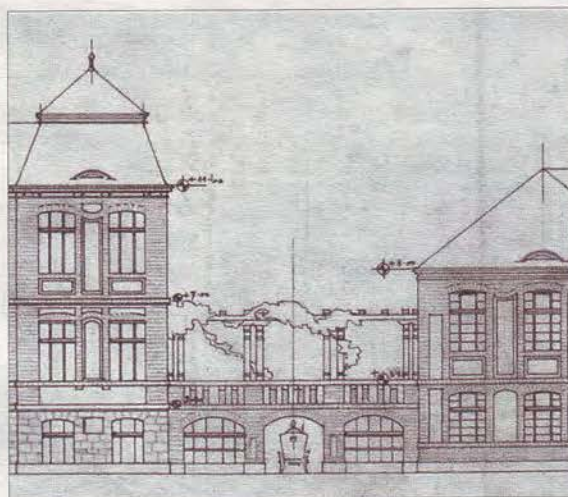
valósult meg, ugyanis a műhelyudvar a Szent Imre utca felé az iskola történetében sohasem volt átjárható.) Az épületet minden oldalról díszkert övezi, a mai, negatív boltövekkel induló kerítés Foerk Ernő eredeti elképzeléseit tükrözi. Míg az igazgató szolgálati lakása a reprezentatív szárny nyugati sarkán kapott helyet, feltehetően a gondnok elhelyezését szolgálta a műhely-együttes délkeleti sarkára tervezett szoba-konyhás lakás, „rálátással” mind az internátusra, mind a műhely-együttesre (a megvalósult változatban – bár nem teljesen ilyen kialakításban, de ezen a környéken – alakították ki a segédportás lakását).

Az alaprajzokat vizsgálva megállapítható, hogy – legalábbis kezdetben – az épületet egyedi kályhafűtéssel tervezték. A reprezentatív épületrészben egyik szinten sem (az alagsorban sem) szerepel kazánház, ugyanakkor feltűnően nagy a tüzelőtároló helyiségek alapterülete.

Az intézet tervezése során jelentős hangsúlyt kapott az internátus. Az eredeti terveken ezt a célt szolgálja a teljes Szent Imre utcai szárny az alagsorban az internátusi konyhával és ebédlővel, a földszinten a négy tanulószobával, az emeleten – a Horthy Miklós utcai szárnyba is átnyúlóan – a négy hálóteremmel, a gyengélkedővel és a felügyelő szobájával. Feltehetően az internátus ellátását szolgálta az alagsorban – bár attól igen távol, a Horthy Miklós út és Corvin utca sarkába telepített – két mosókonyha, egy mángorló és vasaló helyiség is.

A szakiskola madártávlati – ún. egy enyészpontú perspektívus képe

A tervezett Szent Imre utcai „sóbajok bídja” (pergola)

A korábbi cikk kiegészítéseként fontosnak tartjuk kiemelni a reprezentatív, keresztboltozattal fedett földszinti előteret, amelynek oldalfalait későbbi szövegek, díszítések fogadására alkalmas kartusok díszítik. A művészeti képzést szolgáló helyiségek, az ének- és rajzterem a legfelső szinten kaptak helyet.*

Az épületegyüttes kiegészítő elemeinek is megvan a maguk története. Érdekes, hogy a főépület előtt a Horthy Miklós úti kerítésig tartó kertet nyilvános parkká tették. A parkosítás és a parkfenntartását egy, az Államkincstár és Újpest megyei jogú város közti megállapodás alapján Újpest vállalta magára. A háború után, 1948-ban ennek az állapotnak a fenntartását még Döbrentei Károlyné polgármester is kérte, arra való hivatkozással, hogy Újpesten kevés közterületi park van. A fenntartást a város 1957-ig végezte, ettől kezdve – azzal az indokkal, hogy „a közönség a parkot nem tudja használni” – a kert kizárólag az iskoláé lett.

A tervező koncepciója szerint külön színfoltja lehetett volna az épületegyüttesnek a főépületet és a műhelyszárnyat összekötő két átjáró: a Corvin utcai íves, öttengelyes és a Szent Imre utcai egyenes vonalú háromtengelyes „sóhajok hídjá”, vagy ahogyan eredetileg nevezték, a pergola. Eredetileg mindkét

átjáró csupán kétszintes, alul fedett-nyitott, felül nyitott kialakítású volt (a tervektől eltérően csak a Corvin utcai valósult meg, a különböző szintmagasságok miatt a Szent Imre utcai átjáró a teherforgalmat nem tette volna lehetővé még lovaskocsik esetén sem). A Corvin utcait – kihasználva az utca felőli öblösödést – 1941-42-ben raktárhelyiséggé bővítették. (Ezzel az épületet védettebbé is tették.) Ezen a beépítéssel érintett szakaszon az egyik pillér túlterhelés következtében 1980 őszén kb. 30 cm-t (!) süllyedt. A hibát utólag kijavították, a pillért megerősítették, de az ezzel kapcsolatos vizsgálatok felhívták a figyelmet arra, hogy az épület adott szakasza kedvezőtlen talajviszonyok között épült. Később a felső szintet is beépítették, társalgót alakítva ki. A Szent Imre utcára tervezett átjáró helyén 1965-ben épült meg egy toldalék épület, igénytelenségével lerontva az addig egységes építészeti koncepciót.**

* A közölt tervek és fotók eredetijét a BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteménye, ill. fényképtára őrzi. A reprodukciókat F. Szalatnyay Judit készítette.

** Az iskola történetével kapcsolatos információkat Urbán Kornél mérnök-tanár bocsátotta rendelkezésünkre, akinek ezúton is köszönetünket fejezzük ki.

A szakiskola elkészült főépülete a kerítéssel a Horthy Miklós (ma: Görgey) utca felől (Beller Rezső felvétele 1930-ból)

Epizódok Aschner Lipót életéből

3. rész: Kriptongyár a Bakonyban

Amikor Bródy Imre fizikus, 1929-ben az Egyesült Izzó újpesti kutató-laboratóriumában a kriptonnal töltött izzólámpa előállításával kísérletezett, Aschner Lipót vezérigazgató már távolabbra látott. Nem a térképről és nem a helyiségnévtárból választotta ki a leendő kriptongyár helyszínét, Ajkacsingervölgyet.

Ez a varázslatos nevű település – ösbükkösök, fenyvesek, szarvasok és vaddisznók tanyája – a Bakony hegység lábánál terül el. A helyiek által mesélt legenda szerint a Bakonyban élő óriás megbotlott, és ahová leért az ajka, annak a helynek lett Ajka a neve. A hozzá kapcsolódó csinger elnevezés valószínűleg a savanyú szőlő, a csiger névváltozatából ered. Az ipar betelepülése előtt az itt élő emberek földet műveltek, marhákat legeltettek, sertést makkoltattak az erdőben, és nap-számba jártak a Somló-hegyi szőlősgazdákhoz.

Bródy néhány év alatt bebizonyította, hogy ha az izzólámpát kriptonnal töltik meg, a lámpa élettartama azonos izzási hőmérséklet és fénykihasználás mellett meghosszabbodik, sőt jobb hatásfokot biztosít. Egy liter normál nyomású kripton ára azonban kb. fél kilogramm aranyra felelt meg. A cél egyértelműen az eljárás költségeinek csökkentése, illetve a levegőből nyerhető kriptongáz mennyiségének növelése volt. Az Izzó mérnökei a már létező eljárások alapján kidolgozták az új technológiát, amely literenként 17 márkára csökkentette a kripton előállítási árát. Aschner Lipót és a gyár vezetősége zöld utat adott a nagyüzemi termelésnek, ehhez azonban olyan gyárat kellett építeni, amely évente 30-40 m³ kripton előállítására képes.

Aschner Lipót Ajkacsingervölgyet ajánlotta helyszínnek. Jól ismerte a klimatikus és technikai feltételeket, mert abban az időben az Egyesült Izzó az Ajkai Kőszénbánya Rt. többségi tulajdonosa volt.

Az építkezés 1935-ben kezdődött, a tervezésében Bródy Imre és munkatársai is részt vettek. Az elkészült háromszintes, világos, vasbeton épület felszerelését, gépeit a német Linde cég szállította. Aschner jelentős ipartelepítést hajtott végre Ajkán. A bánya mellett felépítette a kriptongyárát, bővítette a csingervölgyi erőművet, megvásárolta és korszerűsítette az Ajkai Téglagyárat, elindította az Ajkai Erőmű építését, és megkezdte az aknamélyítést Padragon. Az ajkai iparmedencét hat év alatt Magyarország egyik leggazdaságosabb ipari területévé változtatta. Csingervölgyet egy kiépített út és 1873 óta vasút is összeköti a város vasútállomásával.

1937. október 25-én, a déli órákban autójával az ajkai állomásra érkezett Bornemissza Géza ipari és kereskedelemügyi miniszter. Fogadására megjelentek Petneházy Antal államtitkár, valamint a megyei és helyi notabilitások: a főispán, az alispán, a főszolgabíró, Nirnsee Pál országgyűlési képviselő, a bánya- és gyárigazgatók és az ajkai főjegyző. A delegáció szalonkocsin Alsócsingerbe utazott, hogy ünnepélyes keretek között felavassa a világ legelső kriptongyárát. A gyárban Aschner Lipót, az Egyesült Izzó Rt. vezérigazgatója és Weisz Fülöp, a Kereskedelmi Bank vezérigazgatója üdvözlő szavai, illetve Mihalovits Tibor üzemvezető főmérnök ismertetője után, 12 óra 50 perckor a miniszter megindította a gépeket, és ezzel elkezdődött a kriptongáz-termelés.

A gyár harminc-negyven embert foglalkoztatott. A kristálytisztá bakonyi levegőből kivont kriptongázt cseppfolyós állapotban palackozták, majd az Egyesült Izzóba szállították. Óránként mintegy 21 000 m³ levegőt dolgoztak fel, huszonnégy óra alatt 3-4 kg kriptont termeltek.

Ajkacsingervölgyben ipartörténeti ritkaságként ma is áll a kriptongyár épülete. Az épület ipari műemlékké nyilvánítása halasztathatlan lenne.

(Folytatjuk...)

Az UMTE 1947-es díszalbuma

Az Újpesti Munkásképző Torna Egyesület (UMTE), a 19. század végén – főleg a munkás-művelődés előmozdítására – alapított Újpesti Munkásképző Egyesület sportosztályaként működött. 1912-es létrehozásától kezdve egészen a második világháború végéig, az ország más munkás-sportegyesületeihez hasonlóan, szinte állandó politikai „vizsgálat” alatt állt, tagjait gyakran bebörtönzés fenyegette.

A Munkásotthon berkeiből irányított egyesület csak olyan sportolókat vett soraiba, akik valamelyik szakszervezetnek is tagjai voltak. Az 1940-es évek elején az UMTE footballistáinak játéka, a budapesti Vasas mérkőzéseivel hasonlóan, politikai demonstráció számba ment. Amikor a csapatok a pálya közepére sorakoztak, az UMTE ellenfele a közönség felé fordulva, jobb kezét feltartva, a központilag előírt „Szebb jövő!”-t kiáltott. Az UMTE játékosai ezzel szemben balkezüket ökölbeszorítva a szociáldemokraták „Barátság!” köszöntésével üdvözölték a szurkolókat.

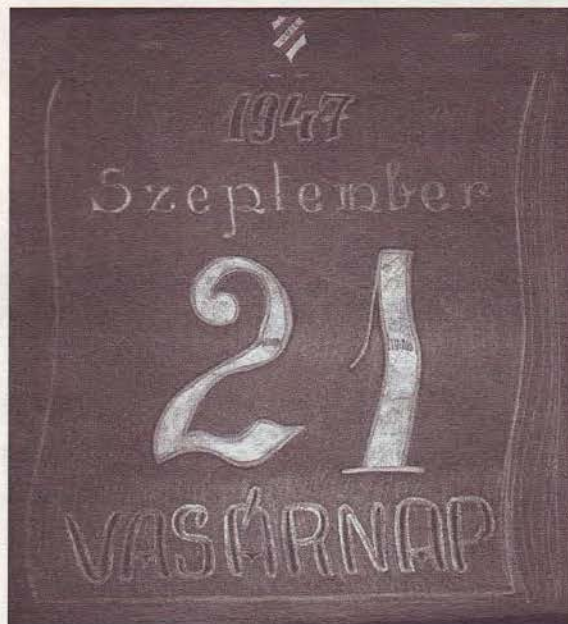
Az egyesület 1918-ig nem rendelkezett saját sportteleppel, ekkor Újpest városától megszerezte a Szent László téren, a tűzoltóság mellett fekvő üres telket (ma OBI és Kaiser's található a helyén). Az 1919 márciusában avatott pályán a negyvenes évek közepéig játszottak, ekkor azonban a területet elvették tőlük, sőt a klubot is felszámolták.

A háború után azonnal újjáalakult UMTE életében a gyökeres politikai, társadalmi változások fordulatot hoztak. Az új politikai berendezkedés számára értelem-szerűen fontossá váló klub rögtön a labdarúgó első osztályba nyert besorolást, ráadásul 1946-ban Újpest város polgármesterétől megkapta a felosztott Katolikus Legényegylet vagyonát és székházát is. Az egykori Szent László téri sporttelep helyett a fut-

ballcsapat az Attila utcai Wolfner pályán játszotta bajnoki mérkőzéseit. Ez az albérlet azonban nem tartott sokáig. 1947-ben a városvezetőség átengedte nekik a volt káposztásmegyeri lóversenytér egy részét, ahol az új „szellemiség” jegyében az UMTE megnyithatta „az üzleti szellemű lósporthelyett, az ideális embersport pályáját”. Az itt kialakított sporttér a mai napig fennmaradt, napjainkban a Tungsram SC otthonául szolgál.

A közelmúltban egy internetes árverés keretében sikerült megszereznem az 1947. szeptember 21-én lezajlott pályavátó ünnepségről készült egyedi kivitelű albumot. A dokumentum értékét növeli, hogy mellékletként két korabeli hanglemezt is tartalmaz, melyek valószínűleg az esemény hanganyagát rögzítik. (Sajnos megfelelő eszköz hiányában ezeket még nem sikerült lejátszani.)

A kiadványt Arányi Árpád részére dedikálta Nobel József, az egyesület egyik vezetője. Arányi, aki évtizedek óta az újpesti sportirányítás kiemelkedő alakjának szá-

Az album címlapja

mított, ekkor az UMTE labdarúgó-szakosztályának elnöki posztját töltötte be. Az album számos, a megnyitó ünnepségről szóló újságkivágással és eredeti fotóval dokumentálja az UMTE történetének egyik legnagyobb szabású rendezvényét.

A fent említett hanglemezek lejátszásakor talán egyszer hangban is megelevenedhetnek előttünk annak a hajdani káposztás-megyeri vasárnap délutánnak az eseményei.

A kezdés előtt a Magyar Pamutipar Rt. zenekara köszöntötte az érkezőket, köztük Újpest város, az állam és a sporttársadalom több magas rangú vezetőjét. A kormányt Rónai Sándor kereskedelmi miniszter, a kultuszminisztériumot dr. Mező Ferenc, az Iparügyi Minisztériumot Szakasits Antal, a Szociáldemokrata Pártot Solti Lajos, a Magyar Kommunista Pártot Mód Aladár, Újpest nemzetgyűlési képviselője, a Labdarúgó Szövetséget Nagy Sándor alelnök képviselte.

A Himnusz és az Internacionálé elhangzása után az UMTE dalkara énekelt, majd az egyesület nevében Paulicsek Kálmán társelnök üdvözölte a vendégeket.

Ezután Rónai Sándor miniszter emelkedett szólásra, szavai az új hatalom sajátos szemléletű sportfelfogását tükrözték: „Ez a pálya legyen az a hely, ahol testben, lélekben erős harcosokat fog nevelni a magyar demokráciának az UMTE.”

A minisztert követő felszólalók az egyesület szerepét és a pályamegnyitót követő új korszak jelentőségét méltatták.

Az UMTE csapata a pályaaavató mérkőzés előtt

A beszédek után az UMTE futballistáinak másodosztályú bajnoki mérkőzését tekinthette meg a mintegy 1000 főnyi közönség. Az ellenfél a MÁV Konzum Előre csapata volt, a találkozót 1:1-es végeredménnyel hozott. Az ünnepi program ezzel azonban még nem ért véget.

Este az egyesület vezérkara vacsorát rendezett a meghívott vendégek, valamint a játékosok tiszteletére. Több vezetőségi tag, köztük Arányi Árpád és Paulicsek alelnök, az UMTE arany jelvényét vehette át. A játékosoknak emlékkeretet ajándékozott a klub. A vacsorán megalakult az egyesület női „tábor” is, mely hatékonyan szeretett volna részt venni a többiek által vizionált fényes egyesületi jövőben.

Azonban ez a jövő mégsem lett oly fényes és hosszú, mint ahogyan ezt, ezen az ünnepi napon, szinte minden jelenlévő gondolta.

Az UMTE két évvel később, 1949 augusztusában Bőripari Dolgozók Sport Egyesülete (BDSE) néven egyesült a helyi Wolfner bőrgyár csapatával, valamint több más bőripari sportegyesülettel. Ez a klub, bár rövidesen a magyar labdarúgó bajnokság élvonalába is bekerült egy idényre, kérészetűnek bizonyult. Két évvel megalakulását követően, 1951-ben megszűnt, végérvényesen leléptetve a magyar sportélet színpadáról a hajdani Újpesti Munkásképző Torna Egyesületet.

A most fellelt díszalbum azonban alkalmat ad rá, hogy megemlékezzünk róla. □

Rónai Sándor miniszter beszédét tartja

Káposztásmegyer utcaneveinek története

Huszonöt évvel ezelőtt, 1983-ban Újpest új „városrészszel” bővült. Ahogy a házak épültek, köztük újabb és újabb utcák jöttek létre, amelyek mind a névadásra vártak. A szinte egyforma panelházak közti tájékozódás megkönnyítése érdekében célszerűnek tűnt, hogy utcanévbokrokat alakítsanak ki. A névbokrosítás – pontosabban a heterogén bokrosítás – azt jelenti, hogy a szomszédos utcák neve azonos fogalomkörből kerül ki, ezzel megkönnyítve a tájékozódást.

A panelházak közt elterülő utcák nagy része régi újpesti mesterségekről kapta nevét. Ilyenek a Bőrfestő, Szíjgyártó, Lakkozó, Bőröndös, Pácoló, Ványoló utca. Mesterségek, foglalkozások nevei Budapest más kerületeiben is megtalálhatók; itt, Káposztásmegyeren viszont kifejezetten Újpestre jellemző régi foglalkozásoknak kívántak emléket állítani. A foglalkozásnevek mellett a velük kapcsolatos szakmai elnevezésekkel is találkozhatunk; így szintén a mesterségekre utal a Cserző utca, Falemez utca, az Intarzia utca és a Kordován tér.

Káposztásmegyeren is neveztek el utcákat híres emberekről. Ezen személyek mind zeneszerzők vagy zeneművészek voltak. Hogy éppen rájuk esett a választás, az újpestiek zeneszeretetének köszönhető. (Újpest régi városrészében is található erre példa: a Zeneiskola-hoz közeli egyik utca első igazgatójának, Erkel Gyulának – Erkel Ferenc fiának – a nevét viseli.) Kik is azok az emberek, akiknek emléket hirdetnek az itteni utcák? Tóth Aladár zenetudós, a Magyar Állami Operaház igazgatója, Nádasdy Kálmán főrendező, a Magyar Állami Operaház főigazgatója, valamint Szabolcsi Bence zenetörténész.

Sporttal, sportolással kapcsolatos elnevezések is több helyen előfordulnak Budapest utcaneveiben. Főleg akkor kerülnek ki e témakörből kifejezések, ha az adott utcában vagy a közelben sportpálya vagy más sportlétesítmény található vagy korábban található volt (példa erre Újpesten a Sporttelep és Futó utcák). Ká-

posztásmegyer utcanevei között is megfigyelhetők ilyen jellegű utcák, amelyek egy újabb utcanévbokrot alkotnak. Mivel Újpest 1944-ig lóversenypályával büszkélkedhetett, ezért a helyére épült panelházak között három utca és egy tér neve is őrzi emlékét: Galopp utca, Üggető utca, Lóverseny tér.

Káposztásmegyer a természet világából is merített neveket utcái elkeresztelése során. Ha a természetről van szó, általában külön szokták választani a növény- és az állatvilágot, sőt, ezeken belül is vannak különböző kategóriák. Az itteni három utcanév, amely a természethez tartozik, nem sorolható egy csoportba, s ezáltal nem alkotnak semmiféle nagyobb egységet. Az egyik utca a Homoktövis utca, amely azért nevezetes, mert Újpest egyetlen védett növényének nevét viseli. A második, az Óceánárók utca neve az ottani talaj felszínére utal. Káposztásmegyeren található egy mindenki által kedvelt kiserdő, amelyet Farkaserdőnek hívnak. Erről kapta nevét a harmadik, vagyis a Farkaserdő út, amely az erdőt szegélyezve vezet ki a városból.

Vannak olyan jelzők, amelyek az utcák tulajdonságaira utalnak, vagyis az utcaneveknek azon csoportját alkotják, amelyek előtagja jelképesen vagy közvetlenül utal az utca milyenségére. Káposztásmegyeren is található ilyen utca. Az egyik a Hajló utca, amely – ahogy ezt

Információs tábla az 1980-as évekből

neve is jelzi – nem egyenesen halad, hanem ide-oda kanyarog; a másik az Íves út.

A lakosság további növekedése miatt Káposztásmegyertől északra egy újabb lakótelepi rész épült, amely a Káposztásmegyer II. nevet viseli. A "betonpaloták" szinte már összeérnek Dunakeszi-alsóval, a két városrészt csak a Bányató választja el egymástól. Itt nincs túl sok utca, ám ezek közül kettő patkó alakban fogja közre a panelházakat.

Melyek az itt előforduló utcák? Egyrészt a Káposztásmegyer I.-ről átvezető Homoktövis utca, amely folytatása az erdélyi helység nevét viselő Korond utca; a Megyeri út, amely Újpestről vezet ki, s választja el Káposztásmegyer két részét egymástól; keletről, a vasútvonaltól a hosszú Külső-Szilágyi út, amely nem más, mint a vasútállomás előtt haladó Szilágyi utca folytatása; továbbá a Sárpatak utca (az egyik „patkó”) és a Székpatak utca (a másik „patkó”), amely a Csíkszentiván utcában folytatódik. Ugyanitt még négy híres erdélyi településről elnevezett utca található: a Csíkszereda, Csíksomlyó, Hargita és a Tófalva utca. Ez utóbbi név egy Maros-Torda vármegyében található helységet idézi, amely Csej község része. Mai román neve: Cotus.

A 2000 után keletkezett, szintén erdélyi településneveket viselő utcák a következők: (zárójelben a mai román név): Almakerék (Malm-

krog), Kőrösbánya (Baia de Cris), Malomvíz (Rau de Mori), Marosújvár (Onca Mures) és Tenkefürdő (Tinca) utca. Látszik, hogy itt egy újabb utcanévbokor található, amely a tizenhárom erdélyi helységről elnevezett utcát foglalja magában. Ezeknek az említett településeknek ma már csak a román neveit használják, Káposztásmegyer ezzel az utcanév-bokorral kívánja megőrizni az eredeti magyar neveket.

Még két utca keletkezett Káposztásmegyer II. szélén az elmúlt években: az Ipari park utca (ahol nagy raktáépületek találhatók), valamint az Íves út, amely hosszan ívelő alakjáról kapta a nevét. Három kis utcát az Újpesti Forradalmi Bizottság 1956-os mártírjainak emlékére neveztek el; ezek a Gémes József, Kosztorna Gyula és Somlyói Nagy Sándor utca.

Káposztásmegyeren összesen negyven-négy közterület található. Utótaguk tekintetében az „utca” elnevezés dominál. E városrész ezen kívül három térrel és két úttal rendelkezik. Egyetlen sétánya, az Andrásfi Gyula sétány 1988-ban területrendezés miatt megszűnt.

Újpest és Káposztásmegyer utcaneveinek történetét azonban mégsem lehet itt lezárni. A kerület ún. peremkerület, így mindig akad újabb lehetőség a további terjeszkedésre. A beépítetlen területeken új házak épülnek, új utcák jönnek létre, amelyek mind elnevezésre várnak majd. □

Az Óceánárok utca és a Külső-Szilágyi út kereszteződése

DR. SZERÉNYI ANTALNÉ

Költészet a régi Újpesten

Újpest ősi múltjáról elsősorban a hivatalos iratokból tájékozódhatunk. Így a Váci Felsőjárás egyik 1889-es jegyzőkönyve hírt ad arról, hogy egy pincéernő, Korubek Julcsa 1888. január 28-ról január 29-re virradó éjjelre meghalt. Öngyilkosság történt? Alkoholmérgezés? Talán ez is, az is? A felszolgálólány Balog

Lipót kávéházában dolgozott. Életkorát nem ismerjük, de valószínűleg nagyon fiatal lehetett. Nem tudjuk, hogy került Újpestre, lehet, hogy nem is magyar anyanyelvű volt. A főnök a leány néhány szegényes ruhadarabja között egy papírlapot talált, rajta egy vers Árva vagyok címmel. A szöveget kézzel írták, magányt, halálvágyat szólaltat meg. Íme a vers eredeti helyesírással:

Árva vagyok

Árva vagyok, nincsen senkim
Szeretőm is elhagyot
Pedig én csak érted élek
Szívem érted dobogot
De minek is élek, ha elhagyot
A kit szeretek

Boldog talanak születem
Ó szánj meg engem istenem
De nem sokáig leszek árva
Meg segít a jó ég ura
Majd meg segít a jó Isten
Vala mely jó angyala

A sir ál előtem
Temetőbe visznek engem
Hisz már eleget szenvedtem
Végy magadhoz Istenem

Honnan vette a verset Julcsa?

Nem valószínű, hogy ő lenne a szerző, bár mint látjuk, írni-olvasni tudott. Az sem valószínű, hogy nyomtatott szövegből másolta volna, hiszen az íráshibák azt mutatják, hogy talán hallás után jegyezhetette le. Esetleg valamelyik kávéházi vendég énekelhette. Az sem lehetetlen, hogy Julcsának megtetszett a vers-

mondó, de az is lehet, hogy a vers maga ragadta meg, hiszen az ő sorsa hasonlóan nyomorult volt.

Felvetődik az a lehetőség is, hogy ez nem az ő kézírása, kapta valakitől azt a papírlapot, megtetszett neki a vers, azért őrizte meg. Mindenesre a vers jellegzetes irodalomtörténeti adalék a régi Újpest életéhez. □

A Farkas-erdő háromdimenziós élővilága

A térhatású fotózás majdnem egyidős a fényképezéssel, így több mint százéves múltra tekint vissza. Ennek ellenére csak az utóbbi idők informatikai fejlődése tette lehetővé e különleges szemléltetési forma széleskörű elterjedését. A térhatású fényképezésben és szemléltetésben olyan forradalmi változások történtek az elmúlt néhány évben, amelyek teljesen új lehetőségeket nyitottak a térhatású megjelenítésben. Ma már letölthetők az internetről olyan ingyenes számítógépes programok, amelyek segítségével kétdimenziós felvételeinkből is igazi térhatású képeket állíthatunk elő gyakran igen csekély munkával. Ezek a módszerek olyannyira újak, hogy magyar nyelvű leírások még csak elvétve jelentek meg róluk, ezért a fotózással professzionális szinten foglalkozók közül is csak kevesen ismerik őket.

A térhatású fényképezést korábban csak azok művelhették alkotó módon, akik alapos elméleti ismeretekkel és jó technikai érzékkel rendelkeztek. Az ő munkájuk eredményeként elkészült műalkotások azonban csak kivételes esetekben válhattak közkinccsé a drága és gyakran bonyolult háromdimenziós megjelenítési eljárások miatt.

A digitális fotózás és a számítógéphasználat elterjedése ma már mindenki számára megteremtette a lehetőséget arra, hogy térhatású felvételeket készítsen. A háromdimenziós képi megjelenítés forradalmian új lehetőségei hozzájárulhatnak ahhoz is, hogy a fiókok mé-

lyén rejtőzködő fekete-fehér műalkotások is megjelenhessenek új, látványos kontösben, hirdelve egykori alkotójuk hozzáértését.

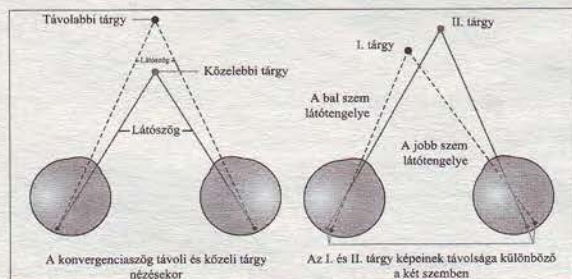
A 3D képek jelenkori készítői körében különösen népszerűek az olyan képi műalkotások térhatásúvá való alakítása, amelyek eredetileg csak kétdimenzióban jeleníthetők meg. Ilyenek a festmények, amelyek háromdimenziós változataival nagy számban találkozhatunk az interneten (<http://digilander.libero.it/kems/>).

A térlátás biológiai alapja

A két szemünk megközelítőleg 65 mm-es távolságban helyezkedik el egymástól, ezért a nem túlságosan távoli tárgyak esetén a két ideghártyán kialakuló képek részben különböznek, más perspektívájúak. A szemekből kétdimenziós információk haladnak az idegpályákon át a központi idegrendszer látóközpontjába, a térbeli érzéklet kialakulási helyére. A térbeli érzéklet kialakításában az ideghártyából érkező ingerület mellett a magasabb rendű agykérgi funkciók is szerepet játszanak, amelyek kiegészítik a képet, kiemelik annak egyes elemeit, és a korábbi látási és egyéb érzékszervi tapasztalatok alapján létrehozzák magát az érzékletet. A háromdimenziós látás két feltétele a távolság- és mélységészlelés.

Különböző helyzetű tárgyak leképeződése a szem ideghártyáján

Látórendszerünk jellemző sajátossága, hogy a szemekből érkező képi információkból „igyekszik” minden esetben térbeli érzékletet szintetizálni, és ebben a hihetetlen erős törekvésben saját maga becsapásától sem riad vissza, ami a vizuális illúziók egy részét is értelmezhetővé teszi. Az emberi agy még a térben elképzelhetetlen ábrákat is „igyekszik” perspektívkusnak látni. A térbeli információk érzékelése minden képlátó élőlény számára létfontosságú képesség, ezért érthető, hogy a látószervi apparátus fejlődésével párhuzamosan az agyi látóközpont evolúciója is ennek a célnak rendelődött alá.

Különböző helyzetű tárgyak leképeződése a szem ideghártyáján

A térhatású képek megjelenítése

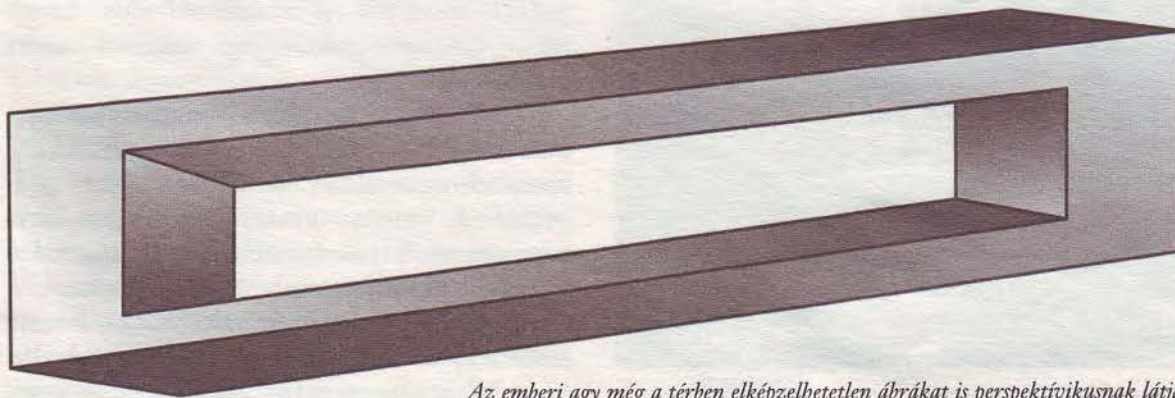
A térhatású képek megjelenítésére a legelterjedtebb módszer az anaglif (azaz térhatású) eljárás. Az alkalmazásával elkészített anaglif képet megjeleníthetjük nyomtatott formában, számítógép monitoron vagy projektorral kivetítve, mely utóbbi megoldás csoportos vetítésekre is lehetőséget ad. Az anaglif eljárás segédeszköze a színszűrős szemüveg, amelynek egyik lenszéje vörös (red), a másik pedig kékeszöld (cyan) színű. Vörös-kék papírszemüveghez a legolcsóbban (330 Ft) a Műegyetemi Könyvesboltban lehet hozzájutni (Budapest, XI., Goldmann Gy. tér 3. fszt 1., Műszaki Egyetem V2-épület, földszinti aula). A vörösnek a kékeszöld a kiegészítő (komplementer) színe, ezért ha egy színes tárgyat fehér fényvel megvilágítunk és kékeszöld szűrőn keresztül nézzük, akkor a tárgy piros részeit feketének fogjuk látni. Ez azzal magyarázható, hogy a kékeszöld színszűrő nem engedi át a vörös fényt, azaz a vörös tárgyrészeletről érkező fénysugarak nem jutnak el a szemünkbe. Fordított esetben is működik a dolog, tehát ha a vörös szűrőn keresztül nézzük a tárgyat, akkor annak kékeszöld színű részeit fogjuk feketének látni.

Egy térhatású megjelenítés akkor működik eredményesen, ha sikerül elérnünk azt, hogy a sztereó képpár egyik képét csak az egyik, míg a másik képét csak a másik szemmel lássuk. Az anaglif képek esetén ezt egy képkezelő programmal úgy érhetjük el, hogy RGB színmódban az egyik kép vörös-csatornájának a tartalmát egyesítjük a másik kép zöld- és kék-csatornájának tartalmával, így létrehozva egy olyan anaglif képet, amely mind a jobb, mind a bal oldali képről tartalmaz képi információkat.

Ha vörös-kékeszöld színszűrős szemüeggel nézzük az anaglif képet, akkor egyik szemünkbe csak az egyik kép, míg a másikba csak a másik kép információi jutnak el. A jobb és a bal szemünk ideghártyáján megjelenő képek hiányosak, hiszen egyikből a vörös-csatorna, míg a másikkól a zöld- és kék-színcsatorna információi hiányoznak, de központi idegrendszerünk nagyfokú szintetizáló képességének köszönhetően agyunkban mégis kialakul a közel színhelyes érzéklet.

Újpesti dimenziók

A térhatású szemléltetésnek aktuális újpesti vonatkozásai is vannak. A Farkas-erdő élővilágát bemutató internetes ismeretterjesztő anyagokhoz kapcsolódva elkészült a Farkas-erdő élővilágát bemutató háromdimenziós képgaléria (www.homoktovis.extra.hu/3d.htm). A képösszeállítás hatvan térhatású (anaglif) fotó segítségével ismerteti meg az erdő jellegzetes növény- és állatvilágát. Ehhez a vállalkozáshoz kapcsolódik a Karinty Frigyes ÁMK Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpontjának szervezésében az újpesti 10-14 éves diákok számára meghirdetett szakkör, amelynek résztvevői megismerkedhetnek a térhatású fényképezés fortélyjaival és azokkal az új számítógépes módszerekkel, amelyek lehetővé teszik a térhatású képek előállítását és megjelenítését. A szervezők szándékainak megfelelően a szakkör keretén belül nem csak az újpesti természetes életközösségek térhatású feldolgozására lesz lehetőség, hanem az épített környezet háromdimenziós megjelenítésére is, amely új dimenziókat nyithat lakóhelyünk, Újpest képi bemutatásában. □

Az emberi agy még a térben elképzelhetetlen ábrákat is perspektívikusnak látja

HIRMANN LÁSZLÓ

Pioker Ignác

Újpest alig több, mint másfél évszázados története korszakokra tagolódik. Minden egyes korszaknak megnevezhetők a meghatározó, jellegzetes alakjai. Amíg az alapítás időszakához az első telepek és az itt birtokos grófok kötődnek, addig a várossá alakulás kulcsemberei a polgármesterek voltak. A polgári kultúra kialakulásának vezéralakjai művészek és költők lettek, a forradalmak és háborúk időszakában politikusok és katonák kaptak hangot.

A második világháborút követő baloldali fordulat erőteljes iparosítást hozott városunk számára. Ennek az időszaknak tudatosan kiemelt szereplői az élmunkások, a sztahanovisták voltak. Közülük országSZerte a legismertebb Pioker Ignác volt.

A család tagjai talán frankföldről vándoroltak be a Bánát vidékére, ahol gazdálkodásból éltek. Pioker Ignác a Béga folyócska melletti Temesrékason született, 1907. január 17-én. Apja három holdat birtokló szegényparaszt volt, aki népes, 15 gyermekből álló családját bérmunkából igyekezett fenntartani. A család idővel beköltözött Temesvárra. Ignác, aki a

sorban a tizedik gyermek volt, itt végezte el elemi iskoláit. A helyi dohánygyárban tanulta meg a géplakatos szakmát. Ekkortájt kezdett sportolni, atletizált és a labdarúgásban is jeleskedett. Az ambiciózus fiatalember nehezen érvényesült román állampolgárként. Sok társához hasonlóan, a Trianonban elcsatolt területet elhagyva, a csonka országban igyekezett boldogulni. 1928-ban Magyarországra szökött, Újpesten telepedett le. A város munkát adott számára. Előbb a Pamutgyárban dolgozott, szemet lapátolt. A sport révén került a Tungsramba, ahol több, mint négy évtizeden át dolgozott. A kor magyarosítási hullámához igazodva Pálfi Ignác néven lett az UTE atlétája, bajnok váltófutója.

A Váci úti fényforrásgyárban gyalugéphez osztották be. Megtanulta ezt a szakmát is, és már a 30-as évek végén kitűnt szorgalmával és szakmai felkészültségével. Előmunkás volt, ő készítette az úgynevezett fazonmunkákat, amelyek mintaként szolgáltak a sorozatgyártott alkatrészekhez. A szociáldemokrata párt és a szakszervezet tagjaként egyfajta vezető szerepet vállalt munkástársai körében. 1943-ban megnősült, Rákospalotán teremtett otthon felesége és gyermekei számára.

A háborút követően, az MDP megalakulásakor, Pioker Ignác belépett az új pártba. A fordulat időszakában a munkáshatalom igényt tartott szaktudására. 1947-ben a Tungsramban egy új, Schaerer SE 400 típusú gyorsgyalut kapott. Ezzel a géppel igyekezett a számára előírt teljesítménynormát meghaladni. 1949. december 21-én 1470%-os munkaeredményt ért el. Az új országos csúccsal egy csapásra ismert sztahanovista lett.

A szocialista élmunkásverseny-mozgalom névadója Sztahanov vājár volt, aki a Donyeck-medence egyik szénbányájában dolgozott. A Szovjetunióban a harmincas években, öt éves tervek keretében, teljesíthetetlen termelési mutatókat írtak elő a vállalatoknak. A termelés fokozása érdekében munkaversenyt hirdettek, amely egyben azt a célt is szolgálta, hogy bizonyítsa a világ előtt az ideológiai-

Pioker Ignác sztahanovista, az 1950-es években

lag elkötelezett munkástípus hatékony felsőbb-ségét.

1935. augusztus 30-án Sztahanov 102 tonna szenet fejtett ki, ami az akkor előírt mennyiség 1457%-a volt. Természetesen erre az emberfeletti teljesítményre csak úgy volt képes, hogy társai a keze alá dolgoztak, a csillézést, dúcolást és egyéb járulékos munkafázisokat mások végezték helyette. A bányász munkatársai követték a példát, további ágazatok dolgozói is csatlakoztak hozzájuk. Sztálin maga így fogalmazott: „A mozgalom hurrikánként terjed”.

Magyarországot a munkaverseny-láz az első három éves terv időszakában érte el. 1950 februárjában rendezték meg az első sztahanovista kongresszust, melyen Pioker is részt vett. Még az év áprilisában kitüntették a Munka Érdemrend bronz fokozatával. A Tungsram szerelőcsarnokába, munkagépe fölé, felirat került: „Itt dolgozik Pioker Ignác elvtárs, az ország legjobb gyalusa”. 1951-ben az országban elsőként teljesítette ötéves tervét. A munkateljesítmény hátterében kivételes szorgalma és jelentős szakmai támogatás állt.

1951. március 15-én megkapta a három évvel korábban alapított Kossuth-díjat, május elsején a moszkvai dísztribünről nézhette végig a munkások felvonulását. Filmhíradók mutatták be, amint gépén dolgozik, a korra jellemző egyik csaszтусka, azaz szovjet mintájú munkadal így énekelte meg: „Ezen a nyáron nem nézek én lányra, / egyes egyedül csak a Pioker Ignácra.”

1953-ban kapta meg a Szocialista Munka Hőse címet, és még abban az évben országgyűlési képviselő lett.

Sztahanovista társaihoz hasonlóan kiemelt bérezésben és szociális kedvezményekben részesült. A kor hangulatát jól tükrözi a tény, miszerint Major Tamás színművész, a Nemzeti Színház akkori igazgatója saját páholyát ajánlotta fel a munkaverseny hősei számára.

1953-ban, Sztálin halálakor, a sztahanovista megnevezést elvetette a Nagy Imre nevével fémjelzett reformfolyamat. Ettől kezdve a „Kiváló dolgozó” cím élt csupán, amit az évtizedek során Pioker Ignác 17 alkalommal nyert el. 1954-ben költözött Újpestre, ahol a kertvárosban családi házat építtetett.

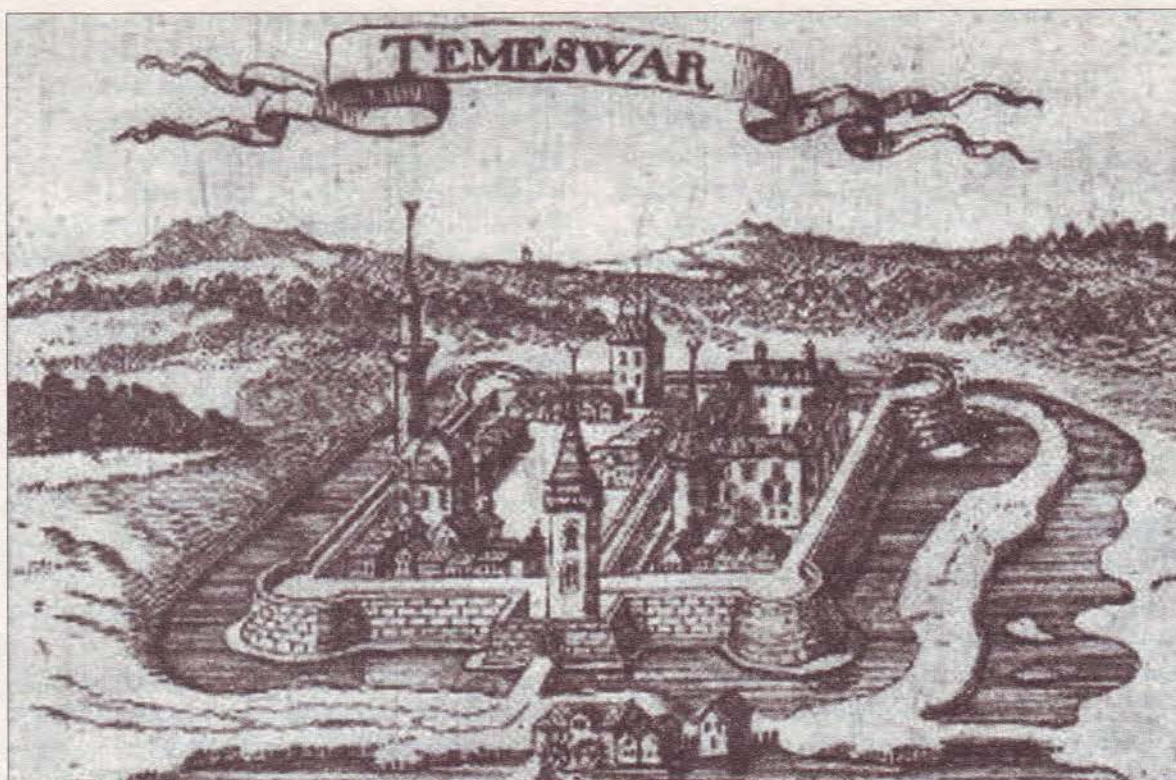
Az országszerte ismert munkás ezekben az években tovább tökéletesítette szaktudását. A szabadalmi hivatal 1956-ban 114220-as számmal vette lajstromba egyik találmányát. A szerzőgépekre szerelhető hidraulikus másológépet Moréh Mihállyal együtt fejlesztette ki.

Az 1956-os forradalomban egykori sztahanovisták is részt vettek. Egyikük, Bali Sándor, a Nagy-budapesti Központi Munkástanács alapítói között volt. Forradalmi szerepléséért börtönbe zárták, szabadulását követően az Egyesült Izzóban dolgozott. Pioker Ignác távol tartotta magát a forradalmi eseményektől. A Kádár János nevével fémjelzett visszarendeződést és konszolidációt követően, továbbra is a Tungsramban – akkori nevén az Egyesült Izzóban – dolgozott. 1958-ban a brüsszeli világkiállításon fél évet dolgozott hidraulikus másológépén, mint a magyar kiállítók egyike.

Parlamenti képviselői tisztségét is megtarthatta. Ebben a minőségében segítőkész embernek bizonyult. Kapcsolatrendszerét kamatoztatva a hozzá fordulóknak lakáskiutalást szerzett, útlevélkérélmeket engedélyeztetett, bürokratikus ügyeket gyorsított fel. Az Elnöki Tanács tagjaként, a Hazafias Népfrent elnökségében ülve az egyszerű munkásemberek ügyeit intézte. A parlamenti Terv- és Költségvetési Bizottság révén sokat segített cége, az Egyesült Izzó érvényesülésében.

A gulyáskommunizmus áldásait hatványozottan élvezhette. Turistaként eljutott a Tátrába, megfordult a bolgár tengerparton is. Külföldi útjairól nem egyszer szerszámokkal megrakodva tért haza. Az így beszerzett eszközöket munkája tökéletesítésére használta. Szívesen kereste fel Magyarország távolabb eső szegleteit is. Utazásaira magával vitte Zeiss Ikon fényképezőgépét. Felvételei idővel egyre tökéletesebbek lettek. Természetfotóin gazdag fényhatás érvényesül, a napfény, a szikrázó hó alapotívumok munkáin. Ezen a téren kifejtett tevékenységének elismeréseként lehetett a fotóművészek szövetségének alapító tagja.

1967-ben nyugdíjba vonult. Családja körében élt a Mikszáth utcában. Parlamenti mandátumáról azonban csak egészsége megromlásakor, 1985-ben mondott le. Pioker Ignác, Újpest legismertebb munkásembere, 1988. november 1-jén hunyt el. Hamvait a ma is Újpesten élő családja őrzi.

Temesvár középkori metszeten

Temesrékas, ahol Pioker Ignác megszületett, a 20. század elején csupán nagyközség volt, mintegy négyezer főnyi, német, magyar, szerb lakossággal. A Béga partján ugyanekkor már évszázadok óta virágzott a nagyváros: Temesvár. 1212-ben szerepelt a neve először leírva, *Castrum Temesiense* néven. A Balkán felé vezető hadi útvonalak, a Béga folyó közelsége lehetőséget teremtettek a gyarapodásra, történelmi szerep betöltésére. Róbert Károly király, uralma kezdetén, innen irányította a kezére került országot. 1456-ban Hunyadi János Temesvárról indult Nándorfehérvár felmentésére. Dózsa Györgyöt itt fogatta el, és itt is végeztette ki Szapolyai János. A várat 1552-ben foglalta el a török, ugyanaz az oszmán hadsereg, amely azt követően Eger alá vonult. A Temesköz a legtávolabbi a Porta kezén marad magyarországi terület volt, csupán 1716-ban kerültek le a félholdak tornyaitól. Emiatt az országrész hazánk egyik legszegényebb, felperzselt, ritkán lakott területe lett. Ugyanakkor a kiváló termőföld, a közlekedési útvonalak, a

német ajkú betelepülők lehetőséget biztosítottak a gyors regenerálódásra, fejlődésre. A 19. század elejére legnagyobb vidéki városaink egyike, a délvidék regionális központja lett. 1849 augusztusában a szabadságharc utolsó nagy csatáját vívták Temesvár mellett. A 19. század vége, a dualizmus kora, megteremtette az ipari fejlődés lehetőségét is. A város Magyarország harmadik legjelentősebb könnyűipari központja lett. A cipőgyártáshoz, a textilüzemekhez, a dohánygyárakhoz a Temesköz gazdag agrárkultúrája biztosította a háttérrel. Kiépült a városi infrastruktúra: vasútvonalak, villamosjárat, színház és múzeumok szolgálták az 1910-re 72 ezer főre duzzadt polgárság igényeit. A trianoni békadiktátum Romániának ítélte Temesvárt, de a város jelentősége megmaradt. Még a 20. század vége is tartogatott számára történelmi szerepet, hiszen az 1989-es romániai forradalom innen indult el, Tőkés László református lelkész parókiája előtt.

Pioker Ignác talán éppen azért talált otthonra Újpesten, mert városunk olyannyira emlékeztette őt Temesvárra, gyermek- és tanoncévei színterére. □

Úgy gondolta, az építészetben ötvözni lehet a geometriát és a művészetet

A káposztásmegyeri lakótelep idei negyedszázados évfordulóján egyik építész tervezőjét kérdezzük. Heinrich Ferenc az épületek, lakások és környezetük újszerű kialakításáért 1986-ban Ybl-díjat kapott építészársával, Füzessey Zoltánnal együtt.

– *Hogy lesz az ember építész? Egyszerűen szeret házakat rajzolni gyermekkorában?*

– Nem, nem ilyen egyszerű. Szerettem a matematikát, főleg a geometriát, s jól is ment. A hatvanas évek elején a gimnáziumban borzasztóan érdekelték emellett a modern művészetek is. Egy kicsit talán már megnyílt a világ, művészeti főiskolás barátaim is voltak. S úgy gondoltam: az építészetben ötvözhetem a geometriát és a művészetet. Később bebizonyosodott, hogy ez nem ilyen egyszerű. Győri tervezővállalatnál kezdtem dolgozni, mert tanulmányi ösztöndíjat kaptam tőlük három évig. A havi 5-700 forint nem volt lebecsülendő összeg számomra, apám nyugdíjas volt már, a család kis jövedelemmel rendelkezett. 1966-ban végeztem, én nyertem a diplomadíj pályázatot: egy sportcsarnokot kellett tervezni a győri egyetemhez. Automatikusan felvettek az Építőművészek Szövetségébe, ez rangnak számított a szakmában. Szabály szerint három évig az ösztöndíjat adó cégnél kellett volna maradnom, hogy ne kelljen visszafizetnem a támogatást, de megkeresett a Lakótervtől Zoltay István, aki évfolyamtársam volt, hogy nincs-e kedvem átmenni hozzájuk. Győrben nehezen találtam otthonra, ipari város lévén vékony értelmiségi réteggel rendelkezett, „gyűttmentnek” tekintettek, kapcsolatokat építeni szinte lehetetlennek tűnt. Szóval azonnal igent mondtam. Az akkori igazgató, dr. Fekete Ede (Olaszországban végzett nagy tudású építész) behívatott magához. „Ennek a fiúnak kifizetjük a társadalmi ösztöndíját” – mondta, és megvették, mint egy futballistát. Így maradtam majdnem húsz évig a Lakótervnél.

– *Gondolom, ez a döntés sok mindent meghatározott.*

– Így van. Először is azt, hogy elköteleztem magam a lakástervezésnek, sőt, az építészek által kissé lenézett tömeges lakásépítésnek is. Úgy gondoltam, sok ezer ember életét meghatározza, megkönnyíti egy kicsit jobb beosztású lakás, egy szerethető épület.

– *A Lakóterv nevében is benne van a „lakás” szó.*

– Igen, elsősorban lakóépületek terveivel foglalkoztunk. Akkoriban az épületeket rendeltetésük szerint is felosztották a tervező intézetek között: a középületeket a Közti, a gyárakat az Ípárterv tervezte, a Buváti pedig a fővárosi vá-

Heinrich Ferenc

rosrendezési terveket és egyéb megrendeléseket látta el, bár ott is terveztek sok lakást és középületet is. Ebből nemigen lehetett kilépni.

– *Amerre megy az országban, szinte mindeütt áll egy „háza”?*

– Elég sok helyen, igen. Olyan 25 ezer lakást terveztem körülbelül összesen, persze ennek nagy része úgynevezett típusterv adaptálás volt.

A tervező vállalatokhoz nemcsak a házgyárakat osztották be, hanem az ország területeit is, például a Lakóterv tervezhetett Székesfehérvárra, Dunaújvárosba, Szolnokra. Így állnak házaim Székesfehérváron a Palotai városrészben, Veszprémben, Százhalombattán, Dunaeszrin, és van egy épületem Győrben is.

– *Melyik munkájára emlékszik vissza szívesen?*

– Büszke vagyok a mátyásföldi ifjúsági Centenárium Lakótelepre, amelynek több évig generáltervezője voltam. Itt sikerült először elválasztanom a gyalogos zónát a közúti közlekedéstől. Ez a lakótelep, úgy vélem otthonos és barátságos lett. Az épületek úgynevezett blokkos technológiával készültek, többféle méretű lakással.

– *Mi volt ebben a különleges?*

– A mai fiatalok számára el kell mondanom, hogy már az 50-es évektől tipizálták az épületeket. Típusterv alapján készültek az iskolák, óvodák, bölcsődék, voltak típustervei az ABC-knek, a bányász-lakásoknak, végül már a

ravatalozóknak is. A típusterv a téglá-épületekre is vonatkozott. Amikor bejött a paneles építkezés, azok is természetesen típustervek alapján készültek.

– *Bejött? Mikortól építettek panelházakat Magyarországon?*

– A házgyári építés rendszere a második világháború után indult Franciaországból, onnan került Moszkvába, Leningrádba, s utána hozzánk. De komoly ipari kapacitás épült ki Németországban, Dániában, a skandináv országokban, de még Svájcban is.

– *Érdekes, tudtommal a francia eredet nincs benne igazán a köztudatban, szovjet hatásra gondol mindenki, ha a házgyárakról van szó.*

– Tudomásom szerint először tömegeesen Franciaországban alkalmazták. A háború során a lerombolt tengerparti városok újjáépítésére hozták létre a paneles technológiát. Segítségével két év alatt olyan ipart teremtettek, amely 400 ezer lakást tudott építeni évente. Akkor lakótelepek vannak ott panelből, hogy a mieink hozzájuk képest éppen csak léteznek. Fontos azonban tisztázni, hogy a paneles építési technológia eszköz, amellyel sokféle, változatos házat lehet építeni. Hogy milyenek készültek, az nem az építészeknek múlt elsősorban, hanem a politika és az ipar határozta meg. Az ipar nagy hatást gyakorolt a politikára, s egyszerűen elhitette a vezetéssel: nincs elég munkaerő arra, hogy hagyományos technológiával megfelelő számú lakás épüljön. Különösen akkor, amikor a hatvanas években született egy párthatározat, hogy tíz éven belül 1 millió lakást kell felépíteni. Egymás után hozták be a házgyárakat (a működő tízből kilenc szovjet volt, egyet pedig 1968 után telepítettek be Dániából), a várostervezőknek és építészeknek ebbe a folyamatba nem igen volt beleszólása.

– *Az ipar számára az azonos idomok gyártása nyilván sokkal gazdaságosabb volt, mintha „különös” igények alapján át kellett volna állítani a termelőeszközöket.*

– Természetesen. Alapelv volt például, hogy a házak egymagukban állnak, hogy minden háznak négy sarka van és hat szekciós. Ez azt jelenti, hogy a ház nyújtott téglalap alakú és hat darab lépcsőházból áll, azért, mert egy daruval ki lehet szolgálni. Így nem lehetett eltolni a szekciókat, egyenletes felületeket kellett tervezni. Meghatározták, milyen típusú szekcióból

Előregyártott elemekből épülő panelház

(egy lépcsőházhoz tartozó lakások számától függően, kövér vagy sovány) hányat lehet felhasználni. Ugyanakkor a megrendelő részéről a lakásszámot is előírták, megkötötték az átlagos lakóterület nagyságát, azt a bizonyos 52,5-53 négyzetmétert. (Bár ez az évek során kicsit növekedett.) Természetesen szabályozták a lakások struktúráját is, hány darab kétszobás, másfélszobás, stb. épüljön. Nem volt könnyű játék összeállítani ennyi megkötöttséggel egy lakótelepet.

– Ezeken a régi rendszerű lakótelepeken az utcák is eltűntek.

– Igen, a modern lakótelep az ipar, az épületek igényei és az akkori tervezési elvek szerint, csak a szélein kapcsolódik a hagyományos városszerkezet-hez, azt többnyire nem folytatja. Nem csak nálunk és Franciaországban, hanem Németországban, vagy például Bolognában is hasonló elrendezés szerint épültek hatalmas munkáslakótelepek, bár talán kevésbé leegyszerűsített formában, mint nálunk.

– Káposztásmegyeren újra megjelentek az utcák és a terek. Hogyan került kapcsolatba ezzel az építkezéssel?

– A Lakóterv II-es irodája tervezte a káposztásmegyeri lakótelepet. Az iroda vezetője Hollay György volt. Akkor már foglalkoztunk a budapesti 3-as számú házgyár, akkor úgy hívták: BHK III, rekonstrukciójával amely Káposztásmegyertől kicsit északabbra, Dunakeszi határában működött. A vállalat vezetése úgy látta jónak, mivel a 3. házgyár termékei elsősorban Káposztásmegyeren kerülnek felhasználásra, a rekonstrukció tervezése is ebben az irodában folyék. Így kerültünk munkatársaimmal együtt a II. irodába.

A rekonstrukció – amely a mi terveink alapján készült – azt jelentette, hogy a házgyár olyan új panel-elemeket tudott gyártani, amelyekkel a korábbinál sokkal változatosabb tereket lehetett létrehozni. Azt próbáltuk elérni, hogy ne típus-épületek emelkedjenek, vagy típus-szekciók. Korábban egész épületek voltak tipizálva, a rekonstrukció során mi arra törekedtünk, hogy a lakás és a hozzájuk tartozó közlekedő egység legyen a tipizálás alapja.

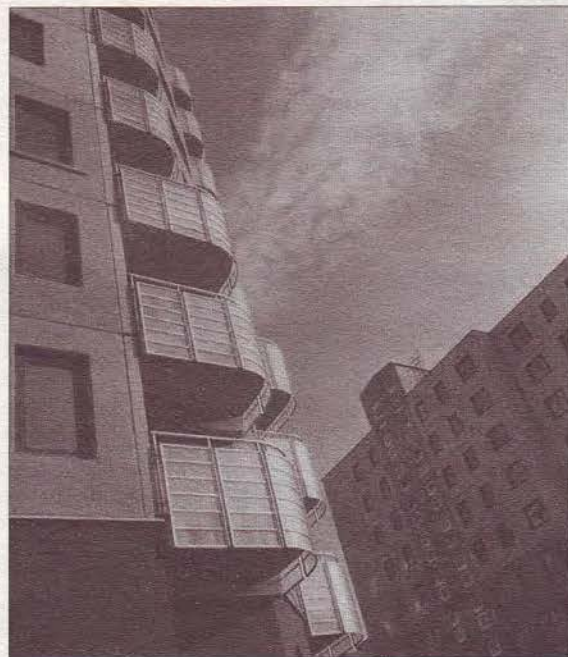
Szekció, típus, tipizálás, micsoda kifejezések, remélem ma már szerencsére kivesztek

a nyelvből. Különösen annak örülök, hogy a „cella”, amely a teherhordó panel falakkal körülvett teret jelentette, az építész nyelvből remélem, örökre távozott.

Visszatérve, a mi terveinkből különböző variációkat lehetett összerakni, olyanokat, ahol egy lépcsőházra mondjuk csak három lakás jutott, vagy ha a lépcsőházhoz tartozott liftegyiség, akkor tervezhettünk középmagas épületet is. Középmagasnak 5-től 10 lakószintig neveztük a házakat. A mai Lóverseny téri épületek tömbjei alá üzletsorokat terveztünk, ezért itt részben középfolysóság az épületek azért, hogy alájuk könnyebben lehessen üzleteket telepíteni. Persze vannak köztük háromlakásos (szakszaggal élve három fogatos) épületrészek is. Próbáltuk elkerülni, hogy a korábbiakhoz hasonló egyhangú külső megjelenésű házak jöjjenek létre. Külső megjelenésükben is változtak az épületek: a szokásos zárt loggiák helyett, pl. visszahoztuk a lágyan hajló erkélyeket, amelyek többféle méretben készültek. Színezésben is újszerűek voltak a házaink.

– Van olyan része a lakótelepnek, amelyik egyforma épületekből áll.

Az építkezés első üteme, a lakótelep első „tömbje” még nem a 3-as gyárban gyártott panelekből készült. Az ötszintes házakhoz, amelyek a mai Hajló utca elején állnak, úgy

Legömbölyített sarokerkélyek Káposztásmegyer II-n

emlékszem az 1-es, és talán a 4-es gyárból hoztak paneleket. Ebben a tömbben kertek is kapcsolódnak a földszinti lakásokhoz, ez is óriási eredmény volt. Építész tervezője a már említett Zoltay István volt.

– Káposztásmegyer közepén alacsonyabb épületek készültek, sőt néhány angol rendszerű sorház is áll. Mi az oka, hogy a második ütem házai jóval magasabbak?

– Mikor bekapcsolódtunk a tervezésbe, a 3-as házgyár rekonstrukciója már beindult, s a termékek első kipróbálása a Külső-Szilágyi út felőli 8 emeletes tömb építésénél történt. Már meg nem mondom hányas tömbnek neveztük akkor, a lakótelep vasút felőli sarkán áll, ahol a nagy ABC áruház is épült. Tehát ebbe a tömbbe kellett megfelelő számú lakást tervezni. Egy korábban elkészült rendezési terv határozta meg egyrészt az épületek nagyságát, másrészt az átlagos lakás-alapterületet is. A tervet munkatársammal Füzesi Zoltánnal készítettük. A lakásokhoz mindjárt üzleteket is kellett terveznünk, melléjük az említett ABC-t. Egyéb szolgáltató létesítmények: orvosi rendelő, patika stb. tervezését is előírták. Törőcsik Sándor tervezte őket, úgy tudom Törőcsik Mari művész nő közeli rokona. Látható, hogy egészen más formákat próbáltunk hozni, mint a régebbi paneles épületek.

Érdekes feladat volt. A tömb beépítési tervét is mi készítettük, előre meghatározott rendezési terv alapján, de ez az épületek kialakítása és elhelyezése tekintetében elég nagy szabadságot hagyott. Itt már ki voltak jelölve a határoló utak és a gyalogos mozgás főbb irányai és kapcsolódási pontjai, és így tovább. Az épületek formáját azonban mi határozhattuk meg. A munka során változatos tervek alakultak ki.

A további tömbökben a középmagas épületeken kívül ötszintesek épültek magasabbal, amely újabb nagy áttörést jelentett a lakótelep, és főleg a paneles építkezésben, garázsokkal, apróbb üzletekkel és egyéb kiszolgáló helyiségekkel (szeméttároló, hőközpont), mindez kihatással volt a házgyárra is a rekonstrukció tekintetében. Befolyásolta a gyártott panelek formáját, minőségét, teherbírását stb.

– Itt valami új építészeti gondolat jelenik meg.

– Igen. Ebben az időben jött be az úgynevezett posztmodern áramlat, amely sok tekintetben a modern építészet elveinek fölülvizsgálatát és tulajdonképpen megtagadását jelentette. A modern irányzat lényegében Corbusier elvei alapján tervezte a lakótelepeket: „az épület tömegek játéka a fényben”. Lakótelepeink így is készültek már a 60-as évektől, vagyis önálló szoliter épületek sokaságaként. Szeretném, hogy érthető legyen, mit szeretünk volna megtagadni, elvetni terveinkben. Az európai posztmodernizmus tulajdonképpen vissza kívánt térni mindahhoz, amit az emberek már évszázadokon keresztül megszoktak. Corbusier olyan megállapításait, mint például, hogy az utca gonosz hely az emberek számára, talán a tonális és atonális zene viszonyához tudnám hasonlítani. Az előbbi közelebb áll a hallgatókhoz, évszázadok óta ezt szokta meg a fülünk, ezt érti igazán. Bebizonyosodott, hogy a modern építészet ilyen elvei, de egyáltalán az építészet nem képes önmagában a világ problémáinak megoldására, sőt sok helyen elősegítették az ott lakók frusztrálását.

– Akkor Káposztásmegyer már az új gondolatok jegyében készült.

– Csak szabályozási tervet kaptunk. Ebben a lakásszámot és az átlagos lakóterületet írták elő, illetve a tömbök helyét, magasságát határozták meg. Az utcák vonalához kellett igazodni. De az épület formáját már a tervezőre bízták. Az akkor korszerű elvek szerint kettéválasztottuk a gyalogos és az autós útrendszert. Az épületek egyik oldalára kerültek a parkolók, a másik oldalán a gyalogos és közösségi tevékenységre alkalmas terek, parkok, játszóterek. Az egymással szemben álló L vagy U alakú házak az adott lehetőségek között a hagyományos utcás-tömbös beépítéseket próbálta viszszaidézni.

Lényeges meghatározó szerep jutott a tervezett metró állomásnak, mely az első ütem központjába került volna. A mai Óceánárok–Külső-Szilágyi utcai kereszteződés után a lakótelep alatt keresztben átvágva a meglévő két magas házból álló épületcsoportnál, melyek tetején műteremlakások is vannak, lett volna egy újabb állomás. Amikor ezeket terveztem, még reális tervnek látszott a dolog.

A kettes ütem a Farkas erdőn túli terület volt. A jóváhagyott rendezési tervek alapján

elkezdtem a beépítési tervet készíteni. Egy ponton túl új megrendelés jött úgy 1986-87 táján, hogy meg kellett emelni a lakásszámot 1000 lakással ugyanazon a területen. Erre már nem vállalkoztam, inkább megváltam a Lakótervtől, elegendő lett az állami tervezésből.

– *Nem volt véletlen az Ybl-díj, biztos vagyok benne....*

– Szívesen csináltam, ez a munka részben geometriai játék, ugyanakkor pedig vannak társadalmi összefüggései. Éreztem, hogy anélkül nem lehet dolgozni, hogy az ember ne tudna kicsit többet a társadalomtudományokból.

Hallgattam két év szociológiát, hogy egy kicsit jobban megértsem, mégis mit kéne létrehozni ezzel az óriási iparral, s hogyan lehetne emberibbé tenni.

– *Emberibbé tenni?*

– Szociológiai tanulmányaim során igyekeztem többet megtudni a társadalmi mozgásokról, mert éreztem, valami nem stimmel. Egyre furcsább hírek jöttek nyugatról, a lakótelepekről és az ott kialakuló deviáns viselkedési formákról. Kerestük, hol bukott meg ez az életmód. Ekkoriban döntötték össze az első modern lakótelepet Amerikában, majd Angliában és Franciaországban, mondván: ennek nincs értelme. A tanulságokat próbáltuk alkalmazni terveinkben, Káposztásmegyeren is. Például egy építészsociológiai vizsgálat arra irányult, hány embert képes megjegyezni egy valaki – egy bizonyos helyhez kötve. Megismeri őket a házban, de a villamosmegállóban már nem. Egy bizonyos számon fölül pedig már megjegyezni sem tudja a lehetséges ismerősöket. Egy olyan házban, ahol száz lakás tartozik egy lépcsőházhoz (10 szint, 10 lakás), átlagosan számolva 300 ember lakik. Őket meg kellene ismernem, és köszönnöm kellene nekik, ha a liftben találkozunk. Nem biztos, hogy kölcsönösen emlékszünk egymásra – ez elidegenedéshez vezető hatása lehet a sorozatos félreértéseknek. Tehát nem tanácsos ekkora épületeket tervezni, nem szabad az embereket összekényszeríteni. Persze a példa csak egyszerű lefordítása a tanulságoknak. A másik komoly változás, hogy nem gondolkozhatunk a „modern” városépítészeti zónáiban.

– *Alvóváros, city...*

– Lakózóna, ipari zóna, kereskedelmi zóna stb. hogy itt lakunk, ott bevásárolunk,

másutt az orvosi rendelő, megint másutt pedig az iskola. Így szétszakad teljesen a város szövege. Ezt elkerülendő kevernünk kell a funkciókat, s így az épületek alá kerültek az üzletek, orvosi rendelők, presszók. Voltam egy este Frankfurtban alvózási lakótelepen. Félelmetes volt, nemcsak az utcák, hanem a kis kereskedelmi központ is. Csak a szél süvöltött az utcákon, senki nem járt kint. Mindenki rohant haza és bezárkózott a lakásába. Abszolút életidegen terek jöttek létre.

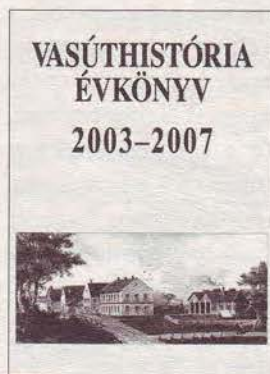
– *Ezek az új gondolatok tették Káposztásmegyert élhető lakóközösségekké. De az állami lakásépítés megszűnt. Mit hozott a rendszerváltás Önnek?*

– Szerencsére céget lehetett alapítani. Szakközépiskolák felújítását tervezzük barátaimmal. Tizenhat éve dolgozom például a Csepeli Műszaki Szakközépiskola rekonstrukciós munkáin. Multkoriban Újpesten jártam a Faipari Szakközépiskola rekonstrukciós tervével. Az új előírásoknak megfelelően akadálymentesíteni, korszerűsíteni kellene az épületet. Az Önkormányzat teljes támogatását bírjuk, de sajnos azóta sem lett belőle semmi.

Saját cégen kicsit sokáig gondolkodtam, csak 1992-től működik a Ceruza Bt. Feleségemmel, Marék Veronikával hoztuk létre. Az építész tervezéshez kapcsolódott a könyvkiadás is, az ő meséit jelentjük meg: többek között a Kippkopp sorozatot. Az elmúlt rendszerben hosszú éveken át az egyetlen gyerekkönyvkiadónak dolgozott, nevetségesen szerény jogdíjért, ezen változtatni kellett. A tervezésből származó jövedelmet forgattuk be a könyvkiadásba. Végül így kapcsolódott össze életemben a művészet a geometriával. □

Feleségével, Marék Veronikával

A MÁV Zrt. kiadásában a közelmúltban jelent meg Gábor Tibor történész, a Budapesti Honismereti Társaság titkárának tanulmánya. Az írás az Újpestet érintő két vasútvonal szerepét elemzi. A Magyar Középponti Vasúttársaság által épített első magyar gőzüzemű vasútvonal (Budapest–Vác) fejlődését tekinti végig, kiemelve annak Újpest iparára, közlekedésére és társadalmi fejlődésére gyakorolt hatását. A szerző szól az utas- és áruforgalomról, a nemzetközi szállítmányozási kapcsolatokról. A számos jegyzettel és illusztrációval kiegészített írás forrásul szolgálhat a helytörténetet megismerni kívánók számára. A hasznos információkkal szolgáló kiadvány (az államvasutak 50 éves története, GYSEV 1956-ban, délföldi vasút, MÁV igazgatástörténet) az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben is olvasható.

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány bővített változatban jelentette meg a város vizuális történetét feldolgozó DVD-jét. A célközönség elsősorban az ifjúság, de a kiadvány nosztalgiát ébreszthet minden újpestiben. A település múltját áttekintő rövid tanulmányt követően archív képeslapok és fotók, térképek, nyomtatványok valamint filmek segítségével tárul elénk a város múltja. A multimédiás lemezen két film is helyet kapott: a vitéz Vaday Albert által rendezett, az 1930-as években készült összeállítás; a másik videofilm – Újpest építészeti öröksége címmel – 1998-ban készült, Merczel András rendezésében. A jelenkori városrészek, Újpest és Káposztásmező, rövid spotokon villannak fel. A DVD következő kiadásában kívánatos lenne egy keresőrendszer beépítése is. A DVD megvásárolható a Helytörténeti Gyűjteményben (Berda J. u. 48.).

Kitüntetések

Szeptember 1-jén, az Újpesti Városnapok keretében az önkormányzat által alapított díjak átadására került sor. Újpest díszpolgára kitüntető elismerésben részesült: dr. Estók János történész, egyetemi docens, tudományos titkár; Göröcs János labdarúgó, szakedző, olimpikon; Kadlecovits Géza ny. osztályvezető, helytörténet-kutató; Keztyűs József vállalkozó, a BKIK Újpesti Tagcsoportjának elnöke és dr. Máthé Gábor egyetemi tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Karának ez évben nyugállományba vonult dékánja.

Újpestért díjban részesült Bartos Tibor műfordító, nyelvész, író, szerkesztő; Deutsch László főrabbi; Horváth Emil, az Ady Endre Művelődési Központ nyugállományú igazgatója; dr. Küttel Péter, a Fővárosi Károlyi Sándor Kórház és Rendelőintézet főigazgató főorvosa, valamint az Újpesti Közművelődési Kör.

Szoboravatás

Szeptember 18-án, az Újpest-Kertvárosi Szent István Plébániatemplom kertjében került sor Wass Albert szobrának felavatására. A Koncz Viktória újpesti szobrászművész által készített bronzszobor mellett egy Erdélyből, a Galonya völgyéből származó kősziklát is felavattak az író születésének centenáriuma alkalmából.

Helytörténeti vetélkedő

November 29-én, a Gyermekek- és Ifjúsági Házban került sor a középiskolások helytörténeti vetélkedőjére. A versenyt tizennyolcadik éve az Újpesti Helytörténeti Alapítvány szervezi. Az idei megmérettetésben hat iskola vett részt. Első a Könyves Kálmán Gimnázium, második a Babits Gimnázium, harmadik a Károlyi István 12 évfolyamos Gimnázium csapata lett.

Karácsonyi vásár

Újpest Önkormányzatának kezdeményezésére, november 30-a és december 24-e között, idén első alkalommal kerül sor az Újpesti karácsonyi vásárra a Szent István téren.

Decembéri számunkban az 1., 10., 19., 20., 28. és a 29. oldalon látható fotókat és dokumentumokat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.